

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích  
Teologická fakulta  
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

## DIPLOMOVÁ PRÁCE

### VYBRANÁ ETICKÁ DILEMATA PRACOVNÍKŮ DOPROVÁZEJÍCÍCH PĚSTOUNSKÉ RODINY

Vedoucí práce: Dr. Ing. Alois Křišťan, Th.D.

Autor práce: Bc. Michaela Böhmová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 3.

2014

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů, zdrojů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č.111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu práce s databází kvalifikačních prací theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Rokycanech 31. března 2014

.....

Touto cestou bych ráda poděkovala Dr. Ing. Aloisovi Křišťanovi, Th.D. za odborné vedení diplomové práce, podporu, vstřícnost a cenné rady.

Dále bych ráda poděkovala doc. Jakobovi Sirovátkovi, Dr.phil. za podnětnou pomoc při zpracování etické části.

# Obsah

Úvod .....	6
<b>1 Rodina - význam pro dítě .....</b>	<b>8</b>
1.1 Definice.....	8
1.2 Funkce rodiny .....	10
1.3 Znaky současné rodiny .....	11
1.4 Rodinné prostředí.....	12
1.4.1 Základní potřeby dítěte .....	12
1.4.2 Harmonické a funkční rodinné prostředí .....	13
1.4.3 Disharmonické a nefunkční rodinné prostředí.....	13
1.4.3.1 Psychická deprivace a některé její projevy.....	13
1.4.4 Základní poznatky o citové vazbě .....	15
1.5 Vývoj dítěte.....	17
1.5.1 Prenatální vývoj .....	17
1.5.2 Novorozenec .....	18
1.5.3 Kojenec .....	18
1.5.4 Batole .....	19
1.5.5 Předškolní věk.....	20
1.5.6 Školní věk .....	21
1.5.7 Období dospívání.....	22
1.6 Shrnutí.....	23
<b>2 Náhradní rodinná péče.....</b>	<b>24</b>
2.1 Právní úprava sociálně-právní ochrany dětí.....	24
2.2 Formy náhradní rodinné péče .....	26
2.2.1 Osvojení .....	26
2.2.2 Pěstounská péče .....	27
2.2.2.1 Dohoda o výkonu pěstounské péče.....	28
2.2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu .....	29
2.2.4 Poručenství.....	31
2.3 Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí .....	31
2.3.1 Důvody pro novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí.....	31
2.3.2 Navržené varianty řešení .....	33
2.4 Shrnutí.....	35
<b>3 Doprovázející pracovník .....</b>	<b>36</b>
3.1 Předpoklady pro výkon pracovníka doprovázejícího pěstounské rodiny .....	36
3.2 Činnosti osob pověřených výkonem sociálně-právní ochrany dětí .....	38

3.3	Cílová skupina .....	39
3.4	Podpora, kontrola, vzdělávání - základy služby Doprovázení.....	39
3.5	Některé opory v práci doprovázejícího pracovníka .....	41
3.5.1	Opora v etickém kodexu .....	41
3.5.2	Opora v osobnosti doprovázejícího pracovníka.....	41
3.5.3	Opora v supervizi.....	43
3.5.4	Etické dilema .....	44
3.6	Shrnutí.....	45
<b>4</b>	<b>Vybraná etická dilemata v praxi doprovázejících pracovníků .....</b>	<b>47</b>
4.1	Cíl šetření .....	47
4.2	Metodika šetření .....	47
4.3	Hlavní etická dilemata pracovníků, kteří doprovázejí pěstounské rodiny.....	49
4.3.1	Podporovat, nebo nepodporovat kontakt s biologickou rodinou .....	49
4.3.2	Práce s informacemi - sdělovat je, nebo nesdělovat .....	51
4.3.3	Zakázka rodiny, nebo zakázka pracovníka .....	53
4.3.4	Postupovat dle konkrétní situace rodiny, nebo podle nařízení .....	54
4.3.5	Nevhodnost pěstounské péče - zasáhnout v dané situaci, nebo nezasáhnout ..	56
4.3.6	Říct, nebo neříct dítěti, že je v pěstounské péči.....	57
4.3.7	Otázka hranic - být profesionálem, nebo kamarádem .....	59
4.3.8	Ukončit spolupráci, nebo neukončit .....	60
4.4	Co doprovázejícím pracovníkům pomáhá .....	61
4.5	Shrnutí.....	62
<b>5</b>	<b>Rozbor etického dilematu .....</b>	<b>64</b>
5.1	Náhled na dilema z pozice etiky I. Kanta .....	65
5.2	Náhled na dilema z pozice utilitarismu.....	68
5.3	Shrnutí.....	69
	<b>Závěr .....</b>	<b>71</b>
	<b>Seznam použitých zdrojů .....</b>	<b>74</b>
	<b>Seznam příloh.....</b>	<b>78</b>
	<b>Přílohy.....</b>	<b>79</b>
	<b>Abstrakt .....</b>	<b>80</b>
	<b>Abstract.....</b>	<b>81</b>

## Úvod

K volbě tématu, které se zabývá etickými dilematy pracovníků, kteří doprovázejí pěstounské rodiny, mne vedlo několik podnětů. V první řadě je to především skutečnost, že jsem v rámci svého zaměstnání měla možnost se setkávat s dětmi z náhradních rodin a s pracovníky, kteří doprovázejí pěstounské rodiny. Na základě společných rozhovorů jsem se začala o tuto oblast více zajímat. S pracovníky jsem často mluvila o situacích, ve kterých se necítili dobře, jelikož si nebyli jistí, jak by se v nich měli rozhodnout.

Oblast pomáhajících profesí je propojena s oblastí etiky, která ji ovlivňuje, to si pracovníci často nemusí uvědomovat. Dalším aspektem, proč jsem si zvolila toto téma, je skutečnost, že pracovníci se v rámci svého povolání setkávají s jeho etickou dimenzí. Etika jim může být nápomocná v nalezení odpovědí na různé otázky, které nemají a hledají je.

Na základě výše uvedených důvodů jsem se o problematiku začala hlouběji zajímat. Doprovázející pracovník rozhoduje a volí mezi možnostmi. V oblasti pomáhajících profesí je rozhodování problematické. V běžném každodenním životě rozhoduje jedinec sám za sebe. V případě pomáhajícího dochází k tomu, že důsledky jeho rozhodnutí nemají vliv na něj, ale na druhé lidi. V této sféře sociální práce se mluví o potřebách náhradních rodičů a svěřeného dítěte, do pozadí se však dostávají potřeby pracovníka.

Cílem práce je zjistit možná dilemata, se kterými se pracovníci, kteří doprovázejí pěstounské rodiny, při své profesi setkávají. Jsem si vědoma toho, že ve své práci nemohu postihnout všechna dilemata doprovázejících pracovníků.

V úvodu práce představím rodinu z hlediska významu pro dítě. Vzhledem k tomu, že termín rodina nás bude provázet celou prací, tak nejdříve upřesním, co si pod tímto pojmem představím a jak na něj budu v dalším textu nahlížet. Dále se budu věnovat rodinnému prostředí, protože se jedná o místo, kde dítě vyrůstá. Popíši také to, co by rodina dítěti měla zajistit včetně toho, co se může stát, pokud nefunguje tak, jak by měla. Zmíním také její význam v životě jedince od narození po dospělost.

V případě, kdy vlastní biologická rodina selhává, tak nastupuje náhradní rodinná nebo ústavní péče. V současné době jsou silné tendence upřednostňovat náhradní rodinné prostředí, které je dobrým místem pro zdárný vývoj a rozvoj jedince. Ve druhé

kapitole se náhradní rodinné péči budu věnovat především po legislativní stránce. Jednak proto, protože se domnívám, že je užitečné nastínit, z čeho legislativa naší republiky vychází, proč došlo ke změnám a jak je systém nastaven dnes. Dalším důvodem je skutečnost, že legislativa pracovníkovi určuje hranice, ve kterých se smí pohybovat.

Třetí část práce bude věnována pracovníkovi, který pěstounské rodiny doprovází. Pozornost zaměřím na odborné požadavky, jeho činnost a hlavně na to, jaký by pomáhající pracovník měl být. Dále zmíním některé opory v jeho práci. Tito lidé na svých bedrech nesou největší odpovědnost za práci s pěstounskými rodinami a jejich svěřenými dětmi. Na základě toho se mohou dostávat do eticky dilematických situací.

Předposlední část práce bude věnována popisu dilemat, která zjistím z výpovědí samotných doprovázejících pracovníků na základě provedeného kvalitativního výzkumu. Bude mě zajímat, zda pracovníci vnímají propojení své činnosti s etikou, zda se setkávají s eticky dilematickými situacemi, co jim pomáhá při řešení a jestli se tomuto tématu v praxi věnují.

Poslední, pátá, kapitola bude zaměřena na rozbor vybraného etického dilematu z pohledu etiky I. Kanta a utilitarismu. V této části bude prezentován možný náhled na dilema z různých etických pozic. Záměrem nebude najít řešení či stanovit univerzální návod, jak se v těchto případech rozhodovat. Budu se zde věnovat hlediskům, která se mohou uplatnit při jednání pracovníků.

Zdroje, které při psaní své diplomové práce využiji, budou odborná literatura, související legislativní předpisy, výsledky výzkumné sondy a vlastní zkušenosti získané v rámci svého povolání. Budu čerpat především z české literatury, protože náhradní rodinná péče je v každé zemi realizována svým specifickým způsobem.

# 1 Rodina - význam pro dítě

Cílem této práce je zjistit možná etická dilemata, se kterými se potýkají pracovníci doprovázející pěstounské rodiny. Cílovou skupinou jejich práce je rodina, proto je vhodné se této oblasti na začátku věnovat.

Prostředí, které má na člověka v průběhu jeho života velký vliv, vytváří rodina. Je prvním a důležitým modelem společnosti, se kterým se dítě setkává. Je to místo, kde se dítě učí schopnostem a dovednostem, jsou mu zde předávány hodnoty, tvaruje se po psychické i sociální stránce. Žití ve zdravé rodině a přítomnost angažovaných rodičů jsou předpokladem a podmínkou zdravého duševního a tělesného vývoje. Rodina je nepostradatelná i pro dospělého člověka.<sup>1</sup>

Rodina je nejvýznamnějším prostředím, ve kterém se odehrává socializace jedince. Pomáhá mu navazovat vztahy s blízkými, později i vzdálenějšími lidmi. Učí chování, které je společností hodnocené pozitivně, uvnitř ní si člověk osvojuje žádoucí normy. Je to místo, kde ho její členové znají, provází ho jeho životem. Rodina je nenahraditelná.

Vzhledem k požadavku odbornosti by se sociální pracovníci doprovázející pěstounské rodiny měli orientovat v základních faktech a oblastech, které jim umožní nahlédnout do problematiky důležitosti rodiny pro zdárný vývoj dítěte. A znalost těchto témat jim může být nápomocná k pochopení atmosféry, vztahů a potřeb v náhradní rodině.

V této kapitole se tedy budu věnovat základním tématům, jako jsou definice rodiny, její funkce a znaky v dnešní době, a rodinné prostředí. V neposlední řadě popíšu vliv rodiny a rodinného prostředí na vývoj dítěte v jednotlivých etapách jeho života.

## 1.1 Definice

V dostupné literatuře nalezneme mnoho definic rodiny a každá z nich chápe tento pojem odlišně. Na rodinu můžeme nahlížet z různých úhlů pohledu, jiné charakteristiky jsou významné pro psychologa, demografa nebo sociologa. Uvedu některé definice.

---

<sup>1</sup> Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 9-10.



Velký sociologický slovník definuje rodinu takto: „*Původní a nejdůležitější skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, ale i přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje.*“<sup>2</sup>

Z. Bauman popisuje rodinu několika znaky. „*Je to forma, která je historicky ustálená a podléhá schválení dané společnosti. Vnitřní svazky mezi jejími členy jsou založeny na manželství, pokrevním příbuzenství nebo právně upravených vztazích. Plní společností určené funkce rodiny.*“<sup>3</sup>

H. Ch. Kramer obdobně jako Z. Bauman uvádí: „*Rodina je skupinou lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty.*“<sup>4</sup>

V pedagogickém slovníku je rodina popsána jako „*sociální skupina nebo společenství žijící ve vlastním prostoru, uspokojující potřeby, poskytující péči a základní jistoty.*“<sup>5</sup>

Z. Matějček mluvo rodině jako o „*nejstarší lidské společenské instituci. Vznikla z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat a připravovat na život.*“<sup>6</sup>

Všechny definice kromě jedné vyjadřují, že rodina je skupina lidí, která je historicky ustálená. Rodina dle *Velkého sociologického slovníku* a Z. Baumana plní určité funkce. Z. Bauman a H. CH. Kamer mluví o společenství lidí, které je založeno na rodičovském nebo manželském svazku. Definice v *Pedagogickém slovníku* a Z. Matějčka staví do popředí potřeby, které je důležité uspokojovat. Shrneme-li si všechny znaky, které jsou pro jednotlivé autory důležité, získáme tuto charakteristiku rodiny: Rodina je skupina lidí, která je historicky ustálená a plní určité funkce. Jedná se o společenství lidí, které je založeno na rodičovském nebo manželském svazku. Rodina uspokojuje potřeby svých členů.

Sociologové na rodinu nahlízejí jako na sociální skupinu a instituci, jejímž úkolem je vytváření prostoru pro reprodukci. Psychologové mluví o jednotce, která ovlivňuje další vývoj dítěte. Podobně na rodinu nahlízejí i pedagogové. Zdá se, že v současné

---

<sup>2</sup> PETRUSEK, M. *Velký sociologický slovník*, s. 940.

<sup>3</sup> SMUTKOVÁ, L. *Sociální práce s rodinou*, s. 15.

<sup>4</sup> SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*, s. 24.

<sup>5</sup> PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*, s. 248.

<sup>6</sup> MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*, s. 15.

době je příhodnější hovořit o rodinném soužití lidí, kde je jádrem citová vazba. Lze sem zahrnout svazky mezi dospělými lidmi (opačného i stejného pohlaví), mezi dospělými a dětmi či mezi samotnými dětmi.<sup>7</sup> Vzhledem k zaměření tohoto textu bude pojem rodina nahlížen jako rodinné soužití lidí, kteří mají společnou historii, poskytují si navzájem základní jistoty a mají potřebu své děti ochraňovat, vychovávat a připravovat na další život.

## 1.2 Funkce rodiny

Plnění funkcí je odvislé od společenských podmínek a rodinné struktury. Rodina má vymezené úkoly a funkce, které musí plnit. B. Kraus popisuje následující.

Jednou z hlavních funkcí rodiny ve společnosti je biologicko-reprodukční úloha. I přes rozvoj reprodukční medicíny lze předpokládat, že reprodukce obyvatelstva bude stále ležet na bedrech rodiny. Reprodukce je záležitostí bytí i krátkodobého rodinného soužití. Tato funkce je významná, proto jsou realizována propopulační opatření v rámci rodinné politiky.

Rodina ve společnosti existuje jako sociální skupina a ekonomický subjekt, má sociálně-ekonomickou funkci. Tato funkce se čím dál víc vyčleňuje z rodinného prostoru a je zajišťována jinými sociálními institucemi (např. stát rodině zajišťuje příjem prostřednictvím sociálních dávek).

Socializační a výchovná funkce je proměnlivá v čase a prostoru. Otázka formy socializace mimo rodinu je stále diskutovaná. Socializace a výchova probíhá v součinnosti rodiny a státu, přičemž rodina volí, jak moc bude stát zainteresovaný. Úloha rodiny na přípravu jedince na život ve společnosti je natolik zásadní, že přílišný pobyt v institucích s sebou přináší možné ohrožení zdravého rozvoje jedince.

Emocionální funkce spočívá v uspokojování potřeb citové povahy, tato stránka je pro další rozvoj dítěte velmi důležitá. Stabilní rodinné prostředí je významné pro děti i dospělé členy rodiny.

Nelze opomenout funkci ochrannou, která slouží k zajišťování životních potřeb všech členů rodiny, a relaxační. Ta se projevuje ve způsobu trávení společného volného času.<sup>8</sup>

---

<sup>7</sup> Srov. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*, s. 12-13.

<sup>8</sup> Srov. MPSV, *Národní zpráva o rodině*, s. 9-11., KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*, s. 81-83.

### 1.3 Znaky současné rodiny

L. Šulová uvádí některé znaky současné rodiny. Jedním z nich je zvýšená orientovanost na jedince. Mladí lidé získávají sexuální zkušenost dříve, než jsou manželé, tyto vztahy jsou navazovány bez ohledu na možné následky. Dále dochází k omezování bezprostředních kontaktů, soužití širší rodiny není tak časté. Děti jsou vychovávány institucemi a i další činnosti, které dříve zajišťovala rodina, se přesouvají na společnost.<sup>9</sup>

O. Matoušek zmiňuje, že česká rodina je rodinou zaměstnané ženy, která pracuje a zároveň se stará o domácnost. Konflikty mezi partnery mohou nastávat tehdy, když má žena významnější postavení v zaměstnání a s tím spojený vyšší příjem, nebo naopak manželovi se daří v podnikání a v zaměstnání tráví hodně času.<sup>10</sup>

I. Možný vyjmenovává další znaky současné rodiny. Vedle dvougenerační rodiny se setkáváme s domácnostmi, v jejichž čele stojí jeden dospělý, přibývá i domácností jednotlivců (tyto domácnosti tvořily vdovy, dnes přibývá samostatně bydlících mladých lidí) a domácností, kde žije matka s dítětem. Klesá počet domácností, které tvoří pár.

Po změně politického režimu brzký sňatek a rodičovství ztratily na přitažlivosti. Otevřelo se mnoho možností jako je cestování nebo další vzdělávání se. Zvyšuje se věk partnerů při uzavírání prvního sňatku, taktéž stoupá věk prvorodiček.<sup>11</sup> Sama sňatečnost prudce klesla.<sup>12</sup>

Své první dítě žena stále častěji porodí mimo manželství. Přibývají páry žijící spolu v nesezdaném soužití. Tendence uzavírat manželství z důvodu těhotenství slábnou. Klesá počet narozených dětí. Zvyšují se počty žen celoživotně bezdětných, klesá zájem mužů o otcovství. V rodinách se rodí méně dětí, nejčastěji jedno nebo dvě. Na pokles plodnosti má vliv i vzdělanost žen. Čím vzdělanější je, tím pravděpodobněji bude mít méně dětí.

Dochází k dlouhodobému poklesu stability rodiny. Každé druhé uzavřené manželství končí rozvodem. Významná část rozvedených se znovu vdává a žení. Děti z původních rodin tak často mají dalšího nového nevlastního sourozence. S nižší porodností souvisí stárnutí populace. Podíl lidí v neproduktivním věku se zvyšuje a bude dále stoupat i vlivem kvalitnější lékařské péče.<sup>13</sup>

---

<sup>9</sup> Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 124-125.

<sup>10</sup> Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 41-42.

<sup>11</sup> Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 258-262.

<sup>12</sup> Srov. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Vybrané demografické údaje v České republice* [online].

<sup>13</sup> Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 266-281.

## 1.4 Rodinné prostředí

V každé rodině se objevuje určitý stupeň vzájemnosti a soudržnosti, který určuje rodinné klima. Domácí prostředí dítěte má nepopiratelný vliv na jeho psychomotorický vývoj a jeho úspěšnost v dospělosti. Zde se uspokojují základní potřeby dítěte.

### 1.4.1 Základní potřeby dítěte

Kromě biologických potřeb rodina uspokojuje i psychické potřeby dítěte, které musí být zajištěny v náležitě kvalitě a v určitém čase, aby se dítě vyvíjelo zdravě. Kvalita rodiny se projevuje ve způsobu uspokojování těchto potřeb. Všechny tyto potřeby najednou není možné pokrýt ani v nejlepším ústavním zařízení. Někdy nedochází k jejich naplňování ani v rodinách, které své děti zanedbávají. Z. Matějček rozlišuje pět typů základních potřeb.

#### 1. Potřeba stimulace

Centrální nervový systém dítěte je nastaven na přijímání a zpracování podnětů zvenčí. S dítětem si rodič povídá, hraje si s ním, stimuluje ho.

#### 2. Potřeba životní jistoty

Naplňuje se citovými vztahy dítěte k lidem, kteří k němu patří. Bez této jistoty se u dítěte projevuje úzkost, která může mít až formu agresivního chování. Neuspokojování této potřeby se projevuje společensky nežádoucím chováním.

#### 3. Potřeba smysluplného světa

V podnětech, které se k dítěti dostávají, musí být řád, smysl a stálost. Z podnětů, které k nám přicházejí, se stávají poznatky a zkušenosti.

#### 4. Potřeba pozitivní identity

Jedinec potřebuje být uznáván a přijímán, jen tak může být oporou sám sobě, ale i druhým lidem. Obsahem je zdravé sebepojetí a sebevědomí.

#### 5. Potřeba otevřené budoucnosti

Žijeme od minulosti k budoucnosti, k něčemu směřujeme, na něco se těšíme. Budoucnost dítěti obvykle otevírají rodiče. Také dospělý má tuto potřebu, kterou uspokojuje jeho dítě. Pokud máme potomka, tak musíme myslet dopředu. Děti, které nežijí v rodinném prostředí, mohou být častěji zaměřeny na přítomnost, neočekávají něco nového a zajímavého. V pochopení minulosti nám pomáhají naši nejbližší, především prarodiče.<sup>14</sup>

---

<sup>14</sup> Srov. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*, s. 25-32.

### **1.4.2 Harmonické a funkční rodinné prostředí**

Funkční rodinné prostředí zajišťuje optimální podmínky pro výchovu dětí a uspokojuje potřeby svých jednotlivých členů. Taková rodina je typická ohleduplností, respektem mezi členy, na přátelské chování se reaguje stejným chováním. Rodiče jsou pro dítě pozitivním vzorem, se kterým se později identifikuje. Existuje zde rovnováha mezi potřebou sdělit někomu své pocity a potřebou soukromí. Komunikace je jasná, adresná, s humorem. Rodina je otevřena novým myšlenkám a novým způsobům řešení. Realita je interpretována nezkresleně. U dítěte, které vyrůstá v takové rodině, existují všechny předpoklady pro to, aby bylo úspěšné ve vzdělávacím procesu.<sup>15</sup>

Funkční rodinu můžeme označit i pojmem zdravá rodina. Je to rodina, kde funguje soudržnost, je respektována autonomie jejích členů. Jsou zde vytvořeny emočně pozitivní vazby, umožňující řešit různé situace za použití otevřené a srozumitelné komunikace. Rodinný systém je stabilní, je schopný překonávat zátěžové situace. Jsou zde jasně vymezeny role. Zdravá rodina je potřebným místem pro zdárný a souměrný rozvoj dítěte.<sup>16</sup>

### **1.4.3 Disharmonické a nefunkční rodinné prostředí**

Taková rodina není schopna naplňovat potřeby svých členů, plnit své funkce a zajistit harmonické prostředí. V rodině panuje atmosféra nedůvěry, na nepřátelské chování se reaguje nepřátelskou odvetou. Přání a potřeby rodinného společenství nejsou respektovány, jsou odmítány. Typicky se objevují mocenské boje a koalice. Role členů bývají nejasné stejně jako odpovědnost jednotlivých lidí. V komunikaci se objevují stereotypy, protimluvy, nedorozumění, pomluvy, komunikační iniciativa je nízká, často mívají jednoho mluvčího. Nejsou vymezeny jasné kompetence jednotlivých členů, ti pak obtížně zvládají i běžnou péči o domácnost. Dítě v tomto rodinném prostředí trpí duševně i fyzicky a jeho další vývoj může být ohrožen.<sup>17</sup>

#### **1.4.3.1 Psychická deprivace a některé její projevy**

V disharmonickém rodinném prostředí se můžeme setkat s jevem, který nazýváme psychická deprivace. *„Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé*

---

<sup>15</sup> Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 148-150.

<sup>16</sup> Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 125-126.

<sup>17</sup> Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 148-151.

*základní psychické potřeby v dostačující míře po dosti dlouhou dobu.*<sup>18</sup> Jedná se o vážné narušení psychického vývoje, které se může projevit v mnoha oblastech. Situace, za kterých dochází k deprivaci, jsou různé a pestré, může k ní dojít v rodině i v ústavní péči. Děti jsou obvykle opožděny v celém psychomotorickém vývoji.

V předškolním věku se objevuje povrchnost v citových vztazích. Dítě se upíná na jednoho člověka. Často dochází k odkladu školní docházky o jeden rok z důvodu nedostatečné zralosti a připravenosti dítěte. Po nástupu do školy mají zpravidla horší prospěch než děti ze zdravých rodin. Mají menší motivaci k učení. Hodně deprivované děti mohou být přeřazeny do základní školy praktické, přestože jejich prospěch neodpovídá jejich skutečným intelektovým schopnostem.

U deprivovaného dítěte se objevují odchylky v chování, které jsou patrné především v sociálním styku, dále se vyskytuje nedůvěra k lidem, někdy agresivní chování. V pozdějším věku se mohou následky projevit v sociálním začleňování, jiné hierarchii hodnot, neadekvátním chování, snadnějším vznikem závislostí nebo patologickými rysy charakteru.

Významným ukazatelem poškození je řeč. Pro rozvoj jazyka je důležitý kontakt s matkou nebo jinými blízkými osobami, v ústavní péči je předpoklad individuální péče (jedné pečující osoby) značně omezen.<sup>19</sup> U malého dítěte zpravidla dochází k výraznému opoždění ve vývoji řeči. Objevuje se patlavost, slovní zásoba je malá, osobní zájmena používá později, opožděně dokáže vyjádřit děj a smysl obrázku. Charakteristické otázky začínající slovem proč se objevují méně, stejně jako pohled do budoucna.

Typický je opožděný vývoj sociálních a hygienických návyků, při jejichž osvojování je třeba blízkého kontaktu s rodiči. V předškolním věku je nápadné zaostávání ve vývoji jemné motoriky. V nefunkčním rodinném prostředí či v ústavním zařízení je pro dítě mnohem méně vhodných podnětů a stimulů. Hrubá motorika se také rozvíjí později. Děti nebývají tak často v poloze na bříšku, hůře tak ovládají zvedání hlavičky, jsou méně chovány, opoždějí se v sezení a chození.<sup>20</sup>

Důsledky psychické deprivace se objevují i v dospělosti. Dospělí jedinci mohou dosahovat nižší úrovně vzdělání, horší pracovní pozice, vyskytuje se vyšší trestná

---

<sup>18</sup> MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*, s. 8.

<sup>19</sup> Srov. KOLOUCHOVÁ, J. Psychická deprivace a možnosti její nápravy. In MATĚJČEK, Z., KOLOUCHOVÁ, J. et al. *Osvojení a pěstounská péče*, s. 84-86.

<sup>20</sup> Srov. LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*, s. 302-303.

činnost, problémy v partnerských vztazích, obtíže ve výchově svých dětí. U žen, které vyrostly v ústavní zařízení, jsou projevy mírnější, možná proto, že je tam v drtivé většině ženský personál, a tak se zde mohly setkat s přijatelnými ženskými vzory.<sup>21</sup>

K možnosti nápravy psychické deprivace může dojít v náhradní rodinné péči. Samozřejmě, že záleží na věku dítěte, míře neuspokojování biologických a psychických potřeb, na motivaci k přijetí rodiny, na znalostech dané problematiky nebo na kvalitě náhradní rodiny.<sup>22</sup>

#### **1.4.4 Základní poznatky o citové vazbě**

Rodinné prostředí, harmonické i disharmonické, má vliv na utváření citové vazby mezi rodičem a dítětem. Autor teorie citové vazby J. Bowlby získával data empirickým pozorováním, kdy výchozími body byly prožitky, které mohly být patogenní pro další vývoj osobnosti. Významná pozorování společně s ním prováděla M. Ainsworthová.<sup>23</sup> Základním pojmem je citová vazba - *attachment*.

Podle některých autorů se začíná utvářet již v prenatálním období. Tři měsíce staré děti žijící v rodinném prostředí, již reagují odlišně na matku a jiné lidi. Pokud jí uvidí, tak se usmějí a hlasově se projeví. Vývoj vazebného chování v první roce života dítěte je celkem dobře popsán. Čím je dítě starší, tím víc si uvědomuje hrozící odchod matky. Jasně vnímá, kde se nachází, mnoho času věnuje jejímu pozorování a naslouchání. U většiny dětí se vazebné chování silně projevuje až do třetího roku, pak nastává změna. Tříleté děti zpravidla dokáží přijmout matčinu dočasnou nepřítomnost a lépe se zapojí do hry s ostatními dětmi, více se cítí v bezpečí i v neznámém prostředí s vedlejšími vazebnými osobami. Vazebné chování přetrvává i během prvních školních let. Když se dítěti něco nedaří, tak vyhledává rodiče. Během dospívání je toto chování zaměřeno nejenom na rodinu, ale také k osobám a skupinám mimo ní. U většiny lidí pouto k rodičům přetrvává do dospělosti.<sup>24</sup>

Vazebné chování ovlivňuje mnoho podmínek. Jednou je vzdálenost od matky. Další jsou na straně dítěte, kdy hladové, unavené, nemocné nebo prochládlé, vyžaduje tělesný kontakt s matkou. Také podmínky vnějšího prostředí ho mohou znejistit. Jsou to ty, které vedou k náhlé úrovni změně podnětu. Vyleká-li ho velmi hlasitý zvuk rozběhne

---

<sup>21</sup> Srov. MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*, s. 27-29.

<sup>22</sup> Srov. KOLOUCHOVÁ, J. Psychická deprivace a možnosti její nápravy. In MATĚJČEK, Z., KOLOUCHOVÁ, J. et al. *Osvojení a péstounská péče*, s. 87-89.

<sup>23</sup> Srov. BOWLBY, J. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*, s. 18-22.

<sup>24</sup> Srov. tamtéž, s. 182-185.

se za matkou, při menší intenzitě může jen pootočit hlavou a zkontrolovat si, že tam je. Na intenzitu vazebného chování má vliv chování matky k dítěti. Ta, která odmítá blízkost dítěte nebo ho dokonce odhání se setkává s opačným účinkem.

Organizace citové vazby se zjišťuje za pomoci experimentální situace - *Strange Situation* (metoda neznámé situace). Experiment obsahuje odloučení od matky s následným setkáním a kontaktem s cizí osobou. Byly popsány tři hlavní vzorce citové vazby - jistá citová vazba B, úzkostná citová vazba vyhýbavá A, úzkostná citová vazba odmítavá C.

Dítě s jistou citovou vazbou prozkoumávalo své okolí nebo si hrálo, matku využívalo jako základnu. Byla zde patrná rovnováha mezi zkoumáním a připoutáním. Po odchodu matky se objevily negativní emoce, po jejím návratu docházelo ke zklidnění, dítě ji radostně vítalo. Když ho matka položila, vracelo se ke hře. Více respektovalo matčiny příkazy a mělo menší sklony se rozzlobit. Chování tohoto dítěte lze označit jako přiměřené vazebné chování.

Dítě s úzkostnou citovou vazbou vyhýbavou projevuje negativní emoce minimálně, zůstává spíše klidné, z matčina návratu neprojevuje radost. Ve vzájemné blízkosti se matky méně dotýkalo. Na základě interakcí si vybudovalo zkušenost nedostupnosti. Děti měly větší sklony ke zlostnému chování vůči jiným předmětům.

Dítě s úzkostnou citovou vazbou odmítavou je velmi konfliktní, kontaktu s matkou se nevyhýbá. Je pasivní v situacích, kdy si ostatní děti hrají.<sup>25</sup>

Tyto tři způsoby představují organizované způsoby zvládnání zátěže. Literatura uvádí ještě čtvrtou kategorii - dezorganizovaná citová vazba. Takové děti si neosvojí ani jeden vzorec vazby. Reakce na stres je nepřiměřená, neumějí si hrát. Pravděpodobně si osvojí prapodivné nebo stereotypní chování. Je častá u dětí zanedbávaných nebo týraných.<sup>26</sup>

Dítě se rodí s potřebou se k někomu vztahovat, zpravidla to bývá matka. Pokud ta reaguje pro dítě čitelně a srozumitelně, naplňuje jeho potřeby. Skrze to si dítě ukládá informaci, že tento vztah je bezpečný a dobrý. Toto má pak vliv na jeho další žití. Nejsou-li výše uvedené podmínky splněny, tak se dítě nemá ke komu vztahovat a s velkou pravděpodobností bude ke světu přistupovat jako k místu, které není přátelské a bezpečné. Nenaučí se, jak s druhým člověkem vytvořit fungující, vzájemně

---

<sup>25</sup> Srov. BOWLBY, J. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*, s. 290-293.

<sup>26</sup> Srov. CAIRNS, K. *Bezpečná vazby mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost*, s. 64-66.



uspokojující vztah. Vazbové chování tak hraje důležitou roli v průběhu celého života. Náhradní rodiny se u svých svěřených dětí mohou setkávat s nesprávným vytvořením citové vazby.

## 1.5 Vývoj dítěte

Dítě se správně vyvíjí v harmonickém rodinném prostředí, kde nejvýznamnějšími osobami jsou zpravidla rodiče. Dítě za rodiče pokládá toho, kdo se k němu mateřsky chová a ne toho, kdo se tak nechová a rodičem je jen na základě potvrzení rodičovství biologického. Biologické rodičovství je prostředkem k rodičovství psychologickému, ale není nutně podmínkou. Setkáváme se s případy, kdy biologické rodičovství v psychologické nepřejde a vlastní rodiče své dítě nepřijmou, nic k němu necítí, opouští jej. Plnohodnotným se rodič stává tehdy, poskytne-li dítěti pocit jistoty a bezpečí. Tedy může to být i člověk, který není biologickou matkou či otcem dítěte, přijal ho však za své a jako ke svému se k němu chová.<sup>27</sup>

Uvedeme si charakteristiku každé vývojové etapy, tedy, jak by to mělo v ideálním případě být. U dítěte, které se dostalo k náhradním rodičům, mohlo v průběhu vývoje dojít k odchylkám od optimálního stavu. S tímto nesouladem pak pracuje jak náhradní rodina, tak i doprovázející pracovník. Ten se na základě toho může dostávat do situací, ve kterých si není jistý, jak se zachovat. Proto je vhodné si každé vývojové období představit včetně toho, jak se případné zanedbání může projevit po vstupu do náhradní rodiny.

### 1.5.1 Prenatální vývoj

Silné duševní stresy vyvolávají odezvu v organismu nenarozeného dítěte. Dítě tyto stavy nějakým způsobem prožívá, reaguje na ně. Někteří badatelé se domnívají, že psychické ladění dítěte ovlivňuje psychická pohoda či nepohoda matky. Pokud ho matka nepřijímá již v těhotenství, tvoří to základ pro jeho budoucí postoje k ní samé, k životu, k okolnímu světu.

Asi od poloviny těhotenství, kdy si matka začíná dítě uvědomovat první pohyby, se její vztah k němu individualizuje.<sup>28</sup> V šestém měsíci těhotenství dochází k prvotní komunikaci mezi matkou a dítětem, kdy dítě např. reaguje na nepohodlnou pozici

---

<sup>27</sup> Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*, s. 15.

<sup>28</sup> Srov. MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče*, s. 61-63.

matky tím, že ji přinutí změnit polohu. Dítě vnímá hlas matky, poslech hudby nebo masáž břicha.

U budoucích rodičů dochází ke změnám jejich rolí - mění se jim dosavadní způsob života a vzájemný vztah. Příchod dítěte narušuje rovnováhu sociální situace, ve které rodiče žili. Důležité je psychické naladění matky a otce pro přijetí dítěte a jeho začlenění do rodiny.<sup>29</sup>

### 1.5.2 Novorozenec

Dítě se zpravidla rodí v porodnici, po narození je od matky odděleno přestřižením pupeční šňůry, pak je pracovníkem omyto, označeno, zabaleno, na chvíli ukázáno matce a často odneseno. V některých porodnicích mají matky možnost si zvolit jiné porodní možnosti - strávit druhou dobu porodní v jiné poloze než na zádech, neomyváni dítěte, neodnášení, matka má nahé dítě na své kůži, pupečník se nechá dotepat. I způsob příchodu na svět je významný.<sup>30</sup>

Dítě se rodí s vrozenými způsoby chování, které mají mimo jiné přitáhnout a udržet pozornost matky. Jeho rozvoj je podmíněn dostatečným a adekvátním přísunem podnětů, které přicházejí od matky. Ta vnímá signály dítěte a reaguje na ně odpovídajícím způsobem. Toto chování vede k rozvoji schopností a dovedností u dítěte. Pro rozvoj vztahu matka - dítě je důležitých již několik prvních týdnů života.<sup>31</sup> Křik novorozence se matky brzy naučí rozlišovat, rozumějí mu. Matky, které s dítětem špatně zacházejí, vnímají tento projev jako obtěžující a vyrušující.<sup>32</sup>

### 1.5.3 Kojenec

V tomto období dochází k dalšímu rozvoji schopností a dovedností, který je ovlivněn chováním matky, kojeneček potřebuje zažít citovou jistotu a bezpečí. Dítě je otevřeno okolnímu světu, poznává jej. Poznání je spojeno s různými prožitky, příjemné jeho zvědavost podporují, nepříjemné naopak. Dítě si tak vytváří důvěru ke světu, pokud převažují negativní prožitky, tak se důvěra nevytváří. Potřebuje být dostatečně stimulováno.

Chování matky napomáhá k rozvoji kognitivních schopností dítěte. Zprostředkovává mu různé zkušenosti a přizpůsobuje je jeho možnostem. Matka dítěti

---

<sup>29</sup> Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 14-19.

<sup>30</sup> Srov. tamtéž, s. 28-29.

<sup>31</sup> Srov. VÁGNEROVÁ, M. M. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*, s. 36-37.

<sup>32</sup> Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 105.

poskytuje podporu a pozitivní zpětnou vazbu, která rozvíjí jeho motoriku. V pohybové oblasti je důležitým krokem ovládnutí hlavičky. Aby dítě mělo snahu hlavu zvedat, tak pro to musí mít důvod a tím je uspokojení z reakce matky nebo z předmětů, které mu nabízí.<sup>33</sup>

Poznávání okolního světa se realizuje za pomoci motorických činností, které musí být v dostatečné kvalitě, již může zajistit jen jeden stálý pečovatel. Matka se podílí na rozvoji sluchového vnímání a řeči. Dítě upřednostňuje lidský hlas, na projev své matky nějakým způsobem reaguje a je důležité, aby i ona reagovala na dítě, je třeba ho stimulovat.

Socioemoční vývoj dítěte v tomto věku lze hodnotit jako zásadní. Je důležité, aby dítě zažívalo intenzivní individuální péči s projevy pozitivních emocí. V této fázi vývoje jsou citové projevy základním prostředkem komunikace s okolím. V období prvního roku života je důležitá individuální péče s možností navázání vztahu. To představuje základ pro pozdější dovednosti, schopnosti či postoje. Způsob prožití této etapy života má vliv na vytvoření základního postoje k sobě samému, k jiným lidem a k životu.

Náhradní rodina musí myslet na to, že dítě nemuselo mít možnost uspokojovat všechny své potřeby, mohlo získat negativní zkušenosti. Tyto zkušenosti budou ovlivňovat reakce na novou rodinu, může to být apatie a nezájem nebo odmítavý projev. Děti mohou trvat na stereotypech, obtížně se přizpůsobují změně. Odmítání se postupně mění v silnou vazbu na jednu osobu. Dítě potřebuje čas a prostor, aby získalo nové a pozitivní zkušenosti.<sup>34</sup>

#### **1.5.4 Batole**

V tomto období dítěti poskytujeme oporu, vedení a kontrolu. Batole se potřebuje ve svém okolí vyznat, aby se cítilo v bezpečí a jisté v tom, že v něm panují určitá pravidla, díky kterým lze dění předvídat. Pochopením platnosti pravidel se u dětí navozuje pocit jistoty, který vede k jejich osamostatňování.

K rozvoji poznávacích schopností potřebuje výklad matky. Dítě si všímá toho, na co ho matka upozorňuje, pokud tuto schopnost nemá, tak to vede k neporozumění mezi nimi. Dochází k rozvoji paměti, kdy dítě poznatky nejenom uchovává, ale umí si je i vybavit. Pamatuje si různé objekty, události nebo jména. Vývoj paměti může být

---

<sup>33</sup> Srov. VÁGNEROVÁ, M. M. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*, s. 36-40.

<sup>34</sup> Srov. tamtéž, s. 37-52.

spojen s obtížemi, pokud rodiče dítěti nepomáhali s pochopením různých událostí. Dítě si vytváří osobní životní příběh.

Základním prvkem socializace je jazyk, který se dítě učí od svých rodičů. Úroveň řeči je výchovným ukazatelem rodiny, kde se může projevit zanedbávající, nepodnětný přístup nebo naopak kvalitní verbální stimulace.<sup>35</sup> Absence rodičů v tomto období má negativní vliv na rozvoj řeči. Dítě má menší slovní zásobu nebo má horší porozumění textu.<sup>36</sup> Jeho socializace se odehrává uvnitř rodinného společenství, kde poznává vzájemné vztahy jeho členů. U dítěte se rozvíjí vědomí příslušnosti k rodině, kdy ví, že je to jeho domov, do kterého patří a který je místem, jež dobře zná a může se v něm cítit bezpečně. Domov se stává součástí dětského sebepojetí. Patří k němu lidé, jež zná a jsou tam i věci, které jsou jeho. Pokud dítě zažívá bezpečný a spolehlivý vztah, tak dochází k postupné separaci z vázanosti na matku. Dítě si osvojuje základní normy chování, zde je důležité přiměřené výchovné působení rodičů.

Dítě, které se dostává do náhradní rodinné péče v tomto věku, má větší či menší obtíže v adaptaci. Může se objevovat náhradní uspokojování prostřednictvím hromadění jídla, přejídání či autoagrese. Pro náhradní rodiče je obtížné odlišit, zda se jedná o projevy zanedbávání nebo trvalý stav. Dítěti se může stýskat po někom, kdo se o něj staral dříve. Pokud taková osoba nebyla, tak dochází k silné fixaci na náhradní matku. Citová deprivace se projevuje povrchními vztahy. Dítě nemusí rozlišovat mezi blízkými a cizími osobami. Obvykle není schopno respektovat a přijmout různá omezení, má obtíže v sebeovládání.<sup>37</sup>

### **1.5.5 Předškolní věk**

Emoční prožívání je již stabilnější, předškolní děti jsou obvykle pozitivně laděné. Děti, které se setkaly s větším množstvím zátěží, mohou reagovat vztekem a zlostí nebo strachem a úzkostí. Ve fungující rodině by měly rozumět nejen emočnímu prožívání jiných lidí, ale i svému.

Socializace dítěte probíhá i mimo rodinu. Aby ji bylo schopné, musí si být jisté sebou samým a rodinným zázemím. Musí zvládnout základní sociální dovednosti, které se naučilo v rodině, např. ovládat své vlastní chování, vcítit se do pocitů druhých nebo

---

<sup>35</sup> Srov. VÁGNEROVÁ, M. M. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*, s. 54-58.

<sup>36</sup> Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 104.

<sup>37</sup> Srov. VÁGNEROVÁ, M. M. , *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*, s. 53-69.

komunikovat. Rodina je pro dítě bezpečným prostředím, rodiče jsou významnou autoritou, představují vzor, kterému se chtějí podobat.

Dochází k rozvoji prosociálního chování, je však třeba vhodného modelu v rodině. Děti jsou sebejisté, naučily se řídit nejen svými potřebami. Věří, že jejich chování má nějaký význam, zohledňují názory a pocity jiných lidí. Správné je to, co řekne autorita, k přijetí norem pomáhá ztotožnění s autoritou. Toto se zpravidla odehrává ve funkčních rodinách. Lidé, ke kterým dítě patří, svým vztahem k němu tvoří jeden ze základů jeho sebepojetí. Jedinci, kteří s dítětem žijí a mají s ním silný vztah, jsou nejdůležitější. Pokud takoví lidé nejsou, tak se vývoj sebepojetí narušuje. Rodiče slouží jako model žádoucího chování.

U dětí, které nežijí v rodinném prostředí, nebo vyrůstají v rodině, jež je zanedbává, jsou odlišnosti nápadnější. Problémy se mohou objevovat až po vstupu do náhradní rodiny. Některé mohou být projevy deprivace, některé genetickou zátěží. Dítě bývá často odlišné od normy. Má zvýšený sklon k prožívání obav, projevují se různé fobie. Na jakoukoliv nepohodu může reagovat afektivním výbuchem, lze u něj snadněji vyvolat vztek. Častější oproti běžné populaci jsou zde poruchy chování, které se objevují po nástupu do mateřské školy. Mívají problém s přijetím autority, mohou mít tak obtíž i v přijetí pěstounky, idealizují si matku, která s dítětem nežije.<sup>38</sup>

### **1.5.6 Školní věk**

S tímto obdobím je spjat nástup do školy. S předpokladem školní úspěšnosti je spojena dostatečná zralost a připravenost, dítě by mělo udržet pozornost a být schopno sebeovládání. Připravenost zahrnuje potřebné znalosti a dovednosti, které školák získal ve své rodině. Rodina žádoucím směrem rozvíjí postoj dítěte k učení a všemu novému, oceňuje jakýkoliv úspěch, dává najevo, že neúspěch se netrestá.

U dětí se objevuje zvýšená emoční stabilita a odolnost vůči zátěži. Ty, které jsou nějakým způsobem znevýhodněné, nebývají ani v tomto věku příliš vyrovnané. Děti, které si v raném dětství neosvojily schopnost rozpoznávat pocity jiných lidí, mohou mít teď obtíže.

Vztahy školáka k rodičům jsou stále silné, i když se pomalu mění. Rodina má mnoho společných zážitků, které utvářejí její historii a přispívají k pocitu vzájemnosti, důležité jsou rituály, které jsou rodině vlastní. Rodiče dítěti stále slouží jako model určité role a žádoucího chování, jsou jednoznačnou autoritou. Jsou zdrojem emoční

---

<sup>38</sup> Srov. VÁGNEROVÁ, M. M. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*, s. 76-93.

opory, ovlivňují rozvoj sebevědomí a sebeúcty, jejich vzájemné chování je pro děti ukázkou vztahu muže a ženy. Výjimečně se dovedou řídit morálkou svědomí, aby toho byli schopni, je nutný předpoklad, že rodiče je naučili vnímat osobní význam dobrého a špatného chování.<sup>39</sup>

Potřebují být v kontaktu s jinými dětmi. Škola není jen místem výuky, ale také místem společenského života. Poznání jiných dětí v této etapě života je základem pro porozumění jiným lidem v období dospělosti. Není tak vhodné, aby je rodiče drželi stranou od ostatních vrstevníků.<sup>40</sup>

Zrání dětí v náhradní rodinné péči nemusí dosáhnout potřebné úrovně, mají obtíže v soustředění a pozornosti. V důsledku dřívější nedostatečné stimulace se tyto děti častěji jeví jako nezralé. Postoj ke škole a učení je ovlivněn postojem biologické rodiny, dítě zpravidla nebylo motivováno. Ve vztahu k vrstevníkům se mohou projevovat bezohledně a agresivně, jsou zvyklé, že na ně také nikdo ohledy nebral, pozici ve skupině může ztížit i fakt, že vyrůstají v náhradní rodině. Mají obtíže ve znalostech a respektování běžných norem. Děti reagují nepřiměřenými emočními výbuchy nebo naopak úzkostně. Nemusejí rozpoznávat pocity jiných lidí, to vede ke komplikovaným vztahům s vrstevníky. Mají sklon k negativnímu sebehodnocení, objevují se tendence provokovat. Je vhodné, aby dítě v tomto věku vědělo, že jeho rodina není biologická. Zaručí mu to pocit jistoty a bezpečí, ví, že se na rodiče může spolehnout. Dítě, které přijde do náhradní rodiny v tomto věku, nemusí pojmu rodina rozumět.

### **1.5.7 Období dospívání**

Toto období je náročné v udržení přijatelných vztahů v rodině, dospívající má potřebu větší samostatnosti, rodiče mají potřebu ho kontrolovat. Dochází k proměně citové vazby k rodičům, pocit jistoty a bezpečí však ve vědomí adolescentů stále přetrvává. Rodič už není idealizován, je hodnocen kriticky, ale dokáže ho ocenit. Představuje model určitého způsobu života.<sup>41</sup> Adolescent objevuje svůj vnitřní svět, podle sebe soudí jiné lidi. Chce být se svými city sám, rodiče musí jeho soukromí respektovat. Rodiče musí být trpěliví, dospívajícího jedince respektovat, neposmívat se mu, poskytnout mu určitou míru samostatnosti, aby získali autonomii, ze které by převzali odpovědnost.

---

<sup>39</sup> Srov. VÁGNEROVÁ, M. M. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*, s. 94-117.

<sup>40</sup> Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*, s. 60-65.

<sup>41</sup> Srov. VÁGNEROVÁ, M.,M. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*, s. 136-171.

Dospívající se obvykle vyrovnají s příslušností k biologické a náhradní rodině. V tomto věkovém období se projevuje možné selhání prostřednictvím odmítání povinností, odchodem ze školy, neochotou pracovat, sounáležitostí s patologickou skupinou vrstevníků. Změna zevnějšku může být znakem zdůraznění jinakosti a odlišení se od náhradní rodiny. Je to období, kdy o sobě dospívající přemýšlejí a mohou se objevovat zvýšené tendence poznat své biologické rodiče a zjistit, jací jsou a zda se jim podobají. Ti, kteří se do náhradní rodiny dostali až v pozdějším věku, mohou posuzovat jiné lidi nesprávně, projevy agresivity nebo náklonnost k jiným lidem pro ně můžou být něco běžného. Dospívající, kteří mají dobrou sociální inteligenci, se snáze náhradní rodině přizpůsobují.<sup>42</sup>

## 1.6 Shrnutí

V této kapitole jsem vymezila definici rodiny a její funkce. V našem textu budu tedy na pojem rodina nahlížet tak, jak jsem si zformulovala na základě výše uvedených definic, tady jako na rodinné soužití lidí, kteří mají společnou historii, poskytují si navzájem základní jistoty a mají potřebu své děti ochraňovat, vychovávat a připravovat na další život.

Dále jsem popsala charakteristické znaky současné české rodiny. Dítě vyrůstá v rodinném prostředí, které je v ideálním případě harmonické. V dnešní době se stále častěji setkáváme s rodinným prostředím, jež základní funkce rodiny neplní. U dětí vyrůstajících v těchto rodinách se objevuje psychická deprivace nebo dochází k nesprávnému vývoji vzorce citové vazby. Dále jsem se zabývala vývojem dítěte v jednotlivých etapách života. Popsala jsem, co všechno rodina ovlivňuje, jak na které oblasti působí a s čím se náhradní rodiče mohou v různých obdobích života dítěte setkat.

Zjistila jsem, že pro zdárný vývoj dítěte je důležité funkční rodinné prostředí, které mohou zajistit nejenom biologičtí rodiče, ale i ti, kteří se k dítěti mateřsky chovají. Česká rodina se proměňuje a na tyto změny je potřeba reagovat také tím, že děti, které nemohou vyrůstat ve své rodině, musí mít možnost vyrůstat v rodině náhradní. Z hlediska naplnění cíle práce je potřebné stručné teoretické uvedení do tématu, které se vztahuje k rodině.

---

<sup>42</sup> Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*, s. 82-87.

## **2 Náhradní rodinná péče**

Vzhledem k cíli práce se nyní budu věnovat teoretickému uvedení do oblasti náhradní rodinné péče v České republice. Pro zpracování cíle v následujícím textu vymezím legislativní rámec zkoumané problematiky. Legislativa doprovázejícímu pracovníkovi vymezuje hranice, v nichž se pohybuje. Právě toto ohraničení ho může stavět do pozic, ve kterých se necítí dobře a je nejistý. Etická dilemata mohou vznikat také z tohoto legislativního ohraničení.

Výchova dětí a péče o ně patří k právům a povinnostem každého rodiče. Existují případy, kdy se rodiče o své děti neumějí, nechtějí nebo nemohou postarat. Každoročně se v médiích setkáváme s případy dětí, kterým jejich rodiče ublížili na zdraví, zemřeli nebo onemocněli. V těchto a jiných situacích musíme najít jinou formu výchovy, která by o ně zajistila péči, dbala na jejich příznivý vývoj a co nejvíce jim přiblížila život v rodině. V České republice se uplatňují dvě formy péče. První formou je péče ústavní, kdy jsou děti umístěny do kojeneckých ústavů nebo dětských center. Druhou formou je náhradní rodinná péče, při níž se těmto dětem umožňuje žít v rodinném prostředí.

Náhradní rodinná péče je taková péče, kdy starost o dítě a výchovu zajišťují náhradní rodiče v prostředí, které se co nejvíce přibližuje životu v biologické rodině. Tato péče má několik forem, které se v různých ohledech liší. Náhradní rodinná péče souvisí s institutem sociálně-právní ochrany dětí. Představím základní dokumenty, ze kterých podoba náhradní rodinné péče v České republice vychází, a její realizátory. Dále se budu věnovat formám náhradní rodinné péče, kde mne vzhledem k cíli práce, bude zajímat především institut pěstounské péče.

### **2.1 Právní úprava sociálně-právní ochrany dětí**

Sociálně-právní ochrana dětí je v České republice upravena legislativními dokumenty různé právní síly. Jedná se o dokumenty mezinárodní a ústavní, o zákony a jiné prováděcí předpisy.

K mezinárodněprávním dokumentům, které se vztahují k ochraně práv dětí, patří smlouvy, deklarace, nařízení nebo směrnice Evropské unie. Za nejdůležitější dokument



lze považovat Úmluvu o právech dítěte, kterou naše republika ratifikovala v roce 1991. Úmluva je rozdělena do tří částí. První zahrnuje práva občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní. Tato práva dítěte jsou zasazena do jednotlivých zákonů České republiky. Úmluvě o právech dítěte předcházela Ženevská deklarace práv dítěte v roce 1924 a Deklarace práv dítěte přijatá OSN v roce 1959. Podstatným předpisem je i Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948, především pak článek 32, který je věnovaný ochraně rodiny a rodičovství.

Významnou listinou je i Deklarace práv dítěte, která je předchůdkyní Úmluvy o právech dítěte. Ve vztahu k ohroženým dětem zmíním dokumenty přijaté Haagskou konferencí. Je to Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí z roku 1980 a Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení z roku 1993. Také dokumenty přijaté Radou Evropy, se týkají ochrany práv dětí. Je to zejména Evropská sociální charta z roku 1961 nebo Evropská úmluva o osvojení dětí z roku 1967.<sup>43</sup>

Největším zájmem je blaho a prospěch dítěte, této oblasti je i v naší republice věnována velká pozornost. V legislativě se tak objevuje množství právních předpisů, které upravují možnosti péče o hrožené děti. Jejich součástí je také Listina základních práv a svobod. Stěžejním předpisem je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který byl mnohokrát novelizován. Poslední novela, která vstoupila v platnost 1.1. 2013, přinesla podstatné změny, které se dotkly náhradní rodinné péče nebo povinnosti vypracovat individuální plán ochrany dítěte.

Další právní předpisy, které se oblasti sociálně-právní ochrany dětí dotýkají, jsou zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, zákon č. 99/193 Sb., občanský soudní řád, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže nebo zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních. Mezi předpisy patří i prováděcí vyhlášky jednotlivých zákonů a instrukce vydané Ministerstvem práce a sociálních věcí. Jednotlivé předpisy spadají pod různá právní odvětví.

---

<sup>43</sup> Srov. KAHOUN, V., ŠIMÁK, M. Sociálně-právní ochrana dětí. In KOUHOUN, V. a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci*, s. 15-16.

## 2.2 Formy náhradní rodinné péče

Náhradní rodinná péče má několik forem, mezi které patří osvojení, pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, svěření dítěte do péče jiné osoby, poručenství a opatrovnictví. Přičemž poslední dva instituty slouží k ochraně zájmů a zastupování dítěte. Každá forma náhradní rodinné péče má svá specifika, která jsou vymezena v zákonech. Doprovázející pracovník se jimi musí řídit, na základě toho se opět může dostávat do situací, kdy neví, jak se rozhodnout. Proto je vhodné si jednotlivé typy náhradní rodinné péče představit.<sup>44</sup>

### 2.2.1 Osvojení

Osvojení je nejvýznamnější formou náhradní rodinné péče. Tento termín je znám i pod slovem adopce. Manželé nebo jednotlivci přijímají cizí dítě, ke kterému budou mít stejná práva a povinnosti, jako by byli jeho biologickými rodiči. Osvojením zaniká příbuzenský poměr mezi dítětem a jeho původní rodinou, osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost, dítě získá příjmení osvojitelů, mohou mu změnit křestní jméno. Osvojení musí být v zájmu dítěte.

O osvojení rozhoduje soud na základě návrhu osoby, která chce osvojit. Na základě rozhodnutí jsou jednotlivci nebo manželé zapsáni do matriky, jako by byli rodičem dítěte. Osvojitelem se může stát zletilá a svéprávná osoba, jejíž zdravotní stav ji nesmí omezovat v péči o dítě a mezi ní a dítětem bude přiměřený věkový rozdíl. S osvojením je potřeba souhlasu rodičů, který dají osobně před soudem. Matka může dát souhlas nejdříve v šesti týdnech věku dítěte, otec dříve.<sup>45</sup> Souhlas s osvojením lze do tří měsíců od jeho vydání vzít zpět.<sup>46</sup> Tato věta, která je v občanském zákoníku nová, může vést k tomu, že děti, které se dostanou k osvojitelům, budou starší (asi o tři měsíce), než děti, které byly osvojovány před 1. 1. 2014. Tedy, pokud se osvojovaly děti staré asi dva měsíce, tak po nové úpravě to budou děti staré pět měsíců a víc. Bude se to dotýkat dětí, které se dostanou do přechodné pěstounské péče a neumístí se v případě přímé adopce. K osvojení není třeba souhlasu, kdy je rodič neznámého pobytu nebo o dítě neprojevuje opravdový zájem.

---

<sup>44</sup> Popíši jen ty typy náhradní rodinné péče, do kterých je zapojen doprovázející pracovník.

<sup>45</sup> Srov. zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník - § 794 až § 813

<sup>46</sup> Srov. tamtéž - § 817

Biologičtí rodiče mohou dítě předat osvojitelům i dříve, než mohou dát souhlas, pokud to dovoluje zdravotní stav dítěte, tedy prakticky po odchodu z porodnice.<sup>47</sup> V tomto případě se obě strany musí nějakým způsobem zkontaktovat (např. jedna strana si podá inzerát, protějšek na něj reaguje). Pokud biologický rodič nemá osvojitele vybrány předem, tak jde dítě v ideálním případě do pěstounské péče na přechodnou dobu, popřípadě do kojeneckého ústavu. Pak se čeká na souhlas rodičů. Rizikem předání dítěte ihned pro propuštění z porodnice může být to, že biologičtí a adoptivní rodiče se osobně poznají nebo to, že rodiče, osvojitelé a dítě nebudou pod dohledem institucí. Pravděpodobně jen minimum dětí bude odcházet do pěstounské péče na přechodnou dobu. Někteří zaměstnanci dotčených institucí se o tomto ustanovení v zákoně zmiňují jako o legálním obchodu s dětmi.

Předadopční péče trvá šest měsíců. Během této doby je dítě v rodině na náklady osvojitelů. Tato doba je potřebná pro přesvědčení o tom, že se mezi dítětem a osvojiteli vytvořil takový vztah, který je smyslem osvojení. Náhradní rodiče mají povinnost dítěti nejpozději do zahájení školní docházky sdělit, že nejsou jeho biologickými rodiči.<sup>48</sup>

### **2.2.2 Pěstounská péče**

Jedná se o specifickou formu náhradní rodinné péče, protože je na rozdíl od osvojení kontrolovaná a řízená státem, který jí zaručuje hmotnou podporu. Aby mohl být žadatel zařazen do evidence, účastní se speciální přípravy, která má rozsah nejméně 48 hodin.<sup>49</sup> Pěstouni, kteří jsou k dítěti v příbuzenském poměru, se přípravy neúčastní.

Do pěstounské péče jsou umístěvány děti, které nejsou právně volné (rodiče nedali souhlas s osvojením). Tento druh péče má zpravidla dlouhodobý charakter. Mezi dítětem a pěstounem nevzniká takový právní vztah jako v případě osvojení. Pěstoun má k dítěti jistá práva a povinnosti, ale nezanikají vazby k původní biologické rodině.

Pěstounská péče má přednost před umístěním dítěte do ústavní péče. Je péčí dočasnou, pominou-li důvody, dítě se vrací zpět do své rodiny. Rodič má práva a povinnosti, která vyplývají z jeho rodičovské zodpovědnosti. Rodiče mají právo se se svým dítětem stýkat a mít o něm informace. Nejsou zbaveni vyživovací povinnosti. Pěstoun při výchově a péči o dítě vykonává přiměřeně povinnosti a práva rodičů,

---

<sup>47</sup> Srov. zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník - § 823

<sup>48</sup> Srov. tamtéž - § 828 až § 846

<sup>49</sup> Srov. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 11, odst. 2, písm. a)

rozhoduje o běžných záležitostech, u podstatných věcí je třeba povolení rodiče (např. nepovinné očkování nebo vyřízení pasu).<sup>50</sup>

Pěstounská péče je formou péče, která je finančně zajišťována státem. Rozlišujeme několik dávek. Pěstoun má při převzetí dítěte nárok na příspěvek při převzetí dítěte. Jedná se o jednorázovou dávku, její výše se odvíjí od věku dítěte.<sup>51</sup> Další dávkou je příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Vyplácí se měsíčně, nejdéle do 26 let, pokud je osoba nezaopatřená a žije s pečující osobou a podílí se na společných nákladech. Výše příspěvku se odvíjí od věku dítěte a případné závislosti.

Pěstoun má nárok na odměnu pěstouna. Pokud jsou pěstouny manželé, tak náleží odměna jen jednomu z nich. Pokud je pěstounem prarodič dítěte, tak mu tato dávka náleží jen v případech hodných zvláštního zřetele, především s ohledem na jeho sociální a majetkové poměry. Odměna pěstouna se považuje za příjem ze závislé činnosti. Pohlíží se na ni jako na plat zaměstnance od zaměstnavatele. Odměna se vyplácí měsíčně a její výše je odvislá od počtu svěřených dětí a stupni závislosti dítěte.

Pokud jsou v rodině tři a více dětí svěřených do pěstounské péče, tak má pěstoun nárok na příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla. Zletilá osoba má nárok na příspěvek při ukončení pěstounské péče. Částka je vyplacena jednorázově a její výše je pro všechny stejná.<sup>52</sup> Mimo tyto dávky mají při splnění podmínek nárok na dávky státní sociální podpory a hmotné nouze.

Jak již bylo zmíněno, novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí s účinností od 1. 1. 2013, znamenala velkou změnu stávajícího systému. Novela se vztahuje také na stávající pěstouny.

### **2.2.2.1 Dohoda o výkonu pěstounské péče**

Pěstouni uzavírají dohodu o výkonu pěstounské péče, která upravuje podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností. Tento požadavek na plnění daných povinností způsobuje, že se doprovázející pracovníci dostávají do dilematických situací.

Dohoda může být uzavřena s příslušným obecním úřadem s rozšířenou působností, s jeho přivolením i s obecním úřadem s rozšířenou působností, kde pěstoun nemá trvalý pobyt, s obecním úřadem, krajským úřadem nebo pověřenou osobou. Tyto instituce jsou povinny sledovat její naplňování prostřednictvím svých zaměstnanců, kteří jsou

---

<sup>50</sup> Srov. zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník - § 958 až § 966

<sup>51</sup> Konkrétní částky jsou uvedeny v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 47f až § 47m

<sup>52</sup> Srov. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 47e až § 47n

minimálně jednou za dva měsíce v osobním kontaktu s pěstounem a dítětem svěřeným do péče. Dohoda trvá po dobu, po kterou trvá pěstounské péče, končí zletilostí dítěte.

V dohodě jsou upravena práva a povinnosti pěstouna. Má právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě. Jedná se o případy, kdy si pěstoun potřebuje vyřídit nezbytné osobní záležitosti (např. jednání na úřadě), při úmrtí blízké osoby, apod. Pracovník rodině pomůže vyhledat či oslovit osoby pro zajištění osobní péče o svěřené děti.

Pěstoun má právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené, minimálně dvouleté, dítě v rozsahu čtrnácti dní v kalendářním roce. Zjednodušeně se dá říct, že se jedná o dovolenou pěstouna, kterou má právo čerpat. Dále má právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za šest měsíců. Nevztahuje se to na odbornou pomoc, kterou má zajišťovat krajský úřad, a na zajišťování přípravy žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče.

Pěstoun má povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin během dvanácti po sobě jdoucích kalendářních měsíců. Zároveň má právo na zajištění nebo zprostředkování možnosti se bezplatně vzdělávat.<sup>53</sup> Doprovázející organizace mohou pořádat různé vzdělávací akce nebo klubová setkání, prostřednictvím kterých může pěstoun své vzdělávání doplňovat.

Pěstoun je povinen prohlubovat sounáležitost dítěte s rodiči a dalšími blízkými osobami, je-li takový kontakt v souladu se zájmem dítěte. Dále jsou povinni podporovat pozitivní identitu dítěte ve vztahu k rodině jeho původu. Především tato povinnost bývá nejvíce problematická. Doprovázející pracovník může pěstounovi pomoci při realizaci osobního kontaktu dítěte s rodičem.<sup>54</sup> V dohodě mohou být sjednána další ustanovení. Pěstouni se mohou účastnit klubových setkání náhradních rodin nebo víkendových poradensko-relaxačních pobytů. Svěřené děti se mohou účastnit jednodenních, víkendových či týdenních pobytů, apod.

### **2.2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu**

Patří mezi nejmladší formu náhradní péče. Její uzákonění je výsledkem dlouhodobé poptávky po alternativě k ústavní péči, která v sobě zahrnuje požadavek co nejranější

---

<sup>53</sup> Srov. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 47a až § 47c

<sup>54</sup> Srov. zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník - § 967, Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 47a, odst. 2, písm. h)

osobní péče o dítě. V České republice je praxe taková, že do pěstounské péče na přechodnou dobu přicházejí především novorozenci.

Krajský úřad vede evidenci osob, které mohou přechodnou pěstounskou péči vykonávat. Tyto osoby prošly odbornou přípravou v rozsahu 72 hodin. Po zařazení jedince je nazýván osobou v evidenci. Tento typ péče je určen pro děti, které náhle nemohou být ve své rodině. Je poskytována na nezbytně nutnou dobu, maximálně jeden rok. V náhradní rodině je dítě po dobu, po kterou jeho rodič nemůže ze závažných důvodů vychovávat, po dobu, po které lze dát souhlas s osvojením, nebo do nabytí právní moci, že souhlasu rodičů není třeba.<sup>55</sup>

Jde o skupinu pěstounů, kteří by měli být odborně připraveni a pravidelně školeni. Ve spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí pěstouni pomáhají dítěti vrátit se domů, nebo přejít do jiného typu péče, např. osvojení. I zde je zachována rodičovská zodpovědnost biologických rodičů, mají vyživovací povinnost. Osoba v evidenci uzavírá dohodu o výkonu pěstounské péče, ze které jí plynou stejná práva a povinnosti jako dlouhodobým pěstounům. Má nárok na dávky pěstounské péče, jako jsou odměna pěstouna a příspěvek na úhradu potřeb dítěte, dále má nárok na další dávky státní sociální podpory, např. rodičovský příspěvek.

Tento typ péče umožňuje, aby dítě mohlo vyrůstat v náhradním prostředí a vyhnulo se pobytu v ústavu. Měl by tak být zajištěn jeho zdravý vývoj v té nejranější a nenáročnější fázi života. Přechodná pěstounská péče má vždy přednost před pobytem v kolektivním zařízení. Rodiče by si měli své poměry upravit tak, aby si své dítě mohli vzít co nejdříve zpět.

Pokud se sociální pracovnice obecního úřadu s rozšířenou působností dozví o dítěti, pro které je vhodné zajistit pěstounskou péči na přechodnou dobu, tak kontaktuje příslušný krajský úřad, který zmapuje situaci a zjistí, zda má v evidenci osobu, která je vhodná a schopná přijmout dítě. O svěřením dítěte do péče rozhoduje okresní soud příslušný dle trvalého pobytu dítěte, vydává předběžné opatření. Na základě předběžného opatření jde dítě do rodiny, pěstounka si ho zpravidla přebírá ihned v porodnici. Je nutná spolupráce všech zainteresovaných stran. Sociální pracovnice dítěte, pěstounky a doprovázející pracovník spolu musejí úzce spolupracovat. Tvoří se spisová dokumentace, na základě které (pokud je dítě vhodné pro osvojení) pracovník nahlásí dítě do náhradní rodinné péče ke zprostředkování na krajský úřad. Sejde se

---

<sup>55</sup> Srov. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 27a

poradní sbor, který vybere vhodné osvojitele a kontaktuje je. Ti jsou seznámeni s dokumentací dítěte a následujícím postupem. Na dalším setkání obvykle dochází k setkání s přechodnými pěstouny a miminkem. Naplánuje se proces předání dítěte osvojitelům, ten končí předáním dítěte. Pěstouni jsou bez dítěte a čekají na další.<sup>56</sup>

#### **2.2.4 Poručenství**

Poručník je dítěti ustanoven v případě, kdy není nikdo, kdo vůči dítěti vykonává rodičovskou zodpovědnost v plném rozsahu. Poručník má všechna práva a povinnosti jako rodič, ale není mu ustanovena vyživovací povinnost.

Není-li to v rozporu se zájmem dítěte, tak je poručníkem někdo, koho ustanovili rodiče. V jiném případě je to někdo, kdo je k dítěti v příbuzenském nebo blízkém vztahu. Poručníkem mohou být i dvě osoby, zpravidla manželé. Tento člověk musí svým způsobem života zaručovat, že je tuto funkci schopen vykonávat a je plně svéprávný. Poručník je pod stálým dozorem soudu a předkládá mu soupis jmění dítěte. Každý rok soudu předkládá zprávu a vývoji dítěte a vyúčtování z hospodaření se jměním dítěte. Poručníkovi náleží dávky pěstounské péče, pokud o dítě pečuje tak, jako by mu bylo svěřeno do péče.<sup>57</sup>

### **2.3 Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí**

Novela je součástí reformy, jejímž cílem je celkové zkvalitnění poskytované péče o ohrožené děti. Reforma se dotýká i jiných právních předpisů, např. zákona o rodině, který je od 1. 1. 2014 součástí občanského zákoníku. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů je důležitým legislativním dokumentem, kterým se práce doprovázejícího pracovníka řídí. Proto je dobré si popsat, z čeho novela vycházela.

#### **2.3.1 Důvody pro novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí**

Novela reagovala především na nedostatky v naplňování Úmluvy o právech dítěte a Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod. Výbor OSN pro práva dítěte po přezkoumání druhé pravidelné zprávy z roku 1993 vydal několik doporučení ke změnám v systému ochrany dětí. V červnu 2011 proběhlo vyhodnocení třetí a čtvrté

---

<sup>56</sup> Srov. PTÁČEK, R., KUŽELOVÁ, H., MARINOV, Z. a kol. *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*, s. 25-37.

<sup>57</sup> Srov. zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník - § 928 až § 939

zprávy, kde výbor zjistil, že mnoho jeho připomínek nebylo akceptováno.<sup>58</sup> Bylo to např. respektování názoru dítěte, nevolení ústavní péče coby prvotní alternativy k rodinnému prostředí, vytvoření komplexního hodnocení rodinné situace, dostatečné úsilí o to, aby dítě v náhradní péči mohlo udržovat kontakty se svými rodiči, apod.<sup>59</sup>

Novela zákona dále reaguje na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, Ústavního soudu ČR a Nejvyššího soudu ČR. Podle Evropského soudu pro lidská práva se naše republika v některých případech dopustila porušení práva na ochranu rodinného a soukromého života, v případě že bylo dítě odebráno rodiči a umístěno do náhradní ústavní péče<sup>60</sup>, např. *Wallová a Walla proti České republice*<sup>61</sup> nebo *Havelka a ostatní proti České republice*.<sup>62</sup> Předložený návrh zohledňuje nálezy Ústavního soudu ČR, které souvisejí s ochranou práv dětí a stanovisko Nejvyššího soudu ČR, kde se mluví o nařizování ústavní výchovy z důvodu materiálního strádání rodiny.

Novela také zohledňuje úkoly vyplývající ze strategických dokumentů, kterým je např. Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009-2011. Další oblastí je implementace výstupů z výzkumů a analýz současného systému péče o ohrožené děti v České republice. Rovněž novela reaguje i na nejnovější poznatky z domácí a zahraniční praxe.

System před novelou zákona nezajišťoval důslednou ochranu práv dítěte. V případech, kdy nemůže být dítě vychováváno ve své rodině, musí být kladen důraz na zajištění péče v náhradním rodinném prostředí. Máme vysoký počet dětí umístěných v ústavní výchově (v roce 2010 bylo umístěno asi 2100 dětí, u každého druhého dítěte to byl sociální důvod).

V systému panovala resortní roztržičnost. Část spadala pod ministerstvo práce a sociálních věcí a jiné oblasti pod školství a zdravotnictví. Nebyly zpracovány metodiky práce, standardy kvality, nebylo zajištěno efektivní využití finančních prostředků.

---

<sup>58</sup> Srov. DRÁBEK, J. a kol. *Vládní návrh* [online], s. 55.

<sup>59</sup> Srov. VÝBOR PRO PRÁVA DÍTĚTE. *Závěrečná doporučení ke 3. a 4. pravidelné zprávě České Republiky* [online].

<sup>60</sup> Srov. DRÁBEK, J. a kol. *Vládní návrh* [online], s. 56.

<sup>61</sup> Děti byly rodičům odebrány na základě materiálních obtíží rodiny. V rodině se nevyskytovalo násilí, děti nebyly vystaveny ani jinému špatnému chování. Srov. EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA, PÁTÁ SEKCE. *Věc Wallová a Walla proti České republice* [online].

<sup>62</sup> Děti byly umístěny do ústavní výchovy na základě nevyhovujících ekonomických a sociálních podmínek. Měly k otci citové vazby. P. Havelka si stěžoval na to, že se soud nezajímá o názory dětí a rodiče neměli dostatečnou příležitost účastnit se rozhodovacího procesu. Srov. EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA, PÁTÁ SEKCE. *Věc Havelka a ostatní proti České republice* [online].



Činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí byla typická nejednotným přístupem a postupem s nemožností přezkumu případu. Orgány měly méně zaměstnanců, než by potřebovaly. Neměly nástroj, jak vyhodnocovat míru ohrožení dítěte. Nebyla dostatečně vymezena pravidla pro činnost zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, rostly počty těchto zařízení a s tím i finanční náročnost, protože tato zařízení fungují na základě státního příspěvku. Pěstounská péče netvořila alternativu k ústavní výchově, nebyl dostatečný počet zájemců, v řadě případů docházelo ke „skryté adopci“, byla nedostatečná podpora této péče, neexistovala systematická podpora a kontrola jejího výkonu.<sup>63</sup>

Cílem právní úpravy je zajištění výchovy a všestranného rozvoje dítěte v jeho přirozeném rodinném nebo náhradním prostředí. Dále se systém péče o ohrožené děti bude orientovat na prevenci, díky které by se měly snížit počty dlouhodobě neřešených problémů. Dalším cílem je zavedení standardů kvality a sjednocení postupů sociálně-právní ochrany dětí a pověřených osob. Posledním je rozvíjet a profesionalizovat pěstounskou péči tak, aby mohla být alternativou k umístování dětí do ústavní péče.<sup>64</sup>

### **2.3.2 Navržené varianty řešení**

Zpráva navrhuje několik variant řešení. V případě ponechání současného stavu by nadále docházelo k neuspokojivému vztahu v oblasti ochrany práv dětí. Nebyly by dodržovány mezinárodní závazky, nedošlo by k naplnění usnesení vlády. Množily by se úspěšné žaloby na stát. Pěstounská péče by nebyla i nadále využívána, dohled nad ní by byl nedostatečný. Pěstounská péče na přechodnou dobu by nebyla využívána z důvodu nedostatečného hmotného zabezpečení. Asi u 10 % případů by docházelo k předčasnému ukončení. Rostly by náklady na provoz zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Chyběly by kontrolní mechanismy - např. standardy kvality. Tato varianta by nevedla k očekávaným cílům.

V případě novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí dojde ke zkvalitnění systému péče o ohrožené děti. Činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí bude upravena standardy kvality, které povedou ke stejným postupům a možnému přezkoumání jednotlivých případů. Dojde k naplňování mezinárodních závazků a národní i mezinárodní judikatury a jiných strategických dokumentů. Specifikují se

---

<sup>63</sup> Srov. DRÁBEK, J. a kol. *Vládní návrh* [online], s. 57-60.

<sup>64</sup> Srov. tamtéž, s. 56-57.

požadavky na provozování zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, bude vymezen maximální počet dětí v jednom zařízení, dojde ke zpřesnění pravomocí ředitele zařízení, státní příspěvek bude stanoven fixní částkou. Posílí se individuální přístup k řešení situace dítěte, bude kladen větší důraz na návrat dítěte do rodiny, popřípadě zajištění náhradní rodinné péče. Podrobnosti o výkonu pěstounské péče upraví dohoda o výkonu pěstounské péče, bude stanoven okruh orgánů, se kterými ji lze uzavřít. V dohodě budou vymezeny práva a povinnosti pěstouna. Odstraní se úprava zařízení pro výkon pěstounské péče. Výkon pěstounské péče v těchto zařízeních bude probíhat za obdobných podmínek, jen nebudou mít status sociálně-právní ochrany dětí. Sjednotí se hmotné zabezpečení pěstounů, dávky pěstounské péče budou vyjmuty ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře a budou upraveny zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Navýší se odměna pěstouna, její výše se bude odvíjet od základní měsíční sazby minimální mzdy, bude posuzována jako plat. Odměna pěstouna bude náležet prarodiči jen v situacích zvláštního zřetele hodných. Ministerstvo práce a sociálních věcí nebude vést agendu zprostředkování náhradní rodinné péče, tu budou mít na starost krajské úřady. Přijetí této varianty zajistí plnění očekávaných cílů. Přínosy této varianty převažují nad jejími náklady.

Pokud by došlo pouze k zavádění nových postupů, tak se splní mezinárodní závazky a národní i mezinárodní judikatury a jiné strategické dokumenty. Jednotlivé orgány sociálně-právní ochrany dětí i nadále nebudou postupovat stejně, bude obtížné zajistit jednotnost přístupu. Zařízení poskytující okamžitou pomoc budou mít upravenou maximální kapacitu, státní příspěvek bude rozdělen na část, ze které se bude financovat pobyt dítěte v zařízení a část bude určena na výkon povinnosti spolupracovat s rodinou dítěte a této rodině poskytnout pomoc. Posílí se individuální přístup k řešení situace dítěte, bude kladen větší důraz na návrat dítěte do rodiny, popřípadě zajištění náhradní rodinné péče. Odměna pěstouna bude prarodiči náležet ve snížené výši. Tato varianta by vedla k velkému zatížení státního rozpočtu.<sup>65</sup>

---

<sup>65</sup> DRÁBEK, J. a kol. *Vládní návrh* [online], s. 60-72.

## 2.4 Shrnutí

S náhradní rodinnou péčí souvisí sociálně-právní ochrana dětí, proto jsem se v této kapitole zabývala její právní úpravou. Představila jsem si základní dokumenty, ze kterých sociálně-právní ochrana dětí v České republice vychází. Dále jsem se zabývala její novelou, shrnula jsem, z čeho vycházela a co jí předcházelo.

Sociálně-právní ochrana dětí je komplexní činnosti, jejímž cílem je ochrana dětí, které jsou ohroženy určitou specifickou situací. Okruh dětí, na které se tato ochrana vztahuje, je vymezen v zákoně. Patří sem i děti, jejichž rodiče zemřeli nebo neplní či zneužívají své rodičovské povinnosti. Sociální pracovník, který doprovází pěstounské rodiny, s orgány sociálně-právní ochrany dětí spolupracuje. Z této spolupráce mohou pro pracovníka vyvstávat situace, ve kterých si není jistý, jak se má zachovat.

Vymezila jsem formy náhradní rodinné péče s důrazem na pěstounskou péči. Pěstouni mají taková práva a povinnosti, které jim pomáhá naplňovat sociální pracovník. A i v těchto situacích se pracovník může dostávat do situací, ve kterých se rozhoduje pro nejlepší řešení v zájmu svěřeného dítěte.

### 3 Doprovázející pracovník

Cílem práce je zjistit, s jakými etickými dilematy se ve své praxi setkává pracovník, který doprovází pěstounské rodiny. Proto potřebujeme vědět, co v rámci svého povolání dělá a jaký by měl být. Z jeho spolupráce s rodinou pro něj mohou vyplývat etická dilemata.

V předchozích částech práce jsem nastínila oblasti, se kterými doprovázející pracovník denně přichází do styku. Nyní se zaměřím na něho samotného. Představím odborné předpoklady pro výkon tohoto povolání tak, jak jsou vymezeny v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Vymezím cílovou skupinu, se kterou pracuje. Popíšu, proč doprovázející pracovník s rodinou spolupracuje, co rodině přináší. Také vymezím okruhy, kterým se v rámci sociálně-právní ochrany dětí věnuje. Dále zmíním oblasti, které by pracovníkovi měly napomáhat k tomu, aby se do eticky dilematických situací nedostával, případně aby jeho rozhodování bylo snazší. V této kapitole budu prezentovat i své znalosti, které jsem získala ve svém zaměstnání včetně poznatků z intervizních a supervizních setkání.

#### 3.1 Předpoklady pro výkon pracovníka doprovázejícího pěstounské rodiny

Povolání, které můžeme zařadit do pomáhajících profesí, je i práce člověka, který doprovází pěstounské rodiny. Jsou to „*veškeré profese, jejichž teorie, výzkum a praxe se zaměřují na pomoc druhým, identifikaci a řešení jejich problémů a na získávání nových poznatků o člověku a jeho podmínkách k životu, tak aby pomoc mohla být účinnější.*“<sup>66</sup> Lze je také chápat jako povolání, jejichž hlavním cílem je zkvalitnit lidský život.

Požadavky pro výkon pracovníků, jimiž jsou zaměstnanci subjektu, který je pověřenou osobou, jsou zakotveny v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Kromě obecných požadavků - způsobilost k právním úkonům, trestní bezúhonnost a zdravotní způsobilost, se jedná o následující odborné požadavky.

---

<sup>66</sup> SLOVÁK, P. *Altruisté v pomáhajících profesích*, s. 25-35.

Prvním je patřičná úroveň vzdělání, ať už se jedná o vysokoškolské studium ve vybraných oborech (sociální péče, sociální politika, sociální práce, pedagogika, právo, psychologie, vychovatelství, ošetrovatelství a dále oblasti zaměřené na všeobecné a dětské lékařství), studium na vyšších odborných školách (obor sociální práce, pedagogika, charitní a sociální činnost, sociálně-právní činnost, studium pro diplomované zdravotní sestry, dvouoborové studium pedagogiky a teologie) nebo maturitní studium v oborech jako u vyššího odborného studia.

Dále to může být pracovník, který má vzdělání v rozsahu, které se vyžaduje pro osvědčení o získání odborné způsobilosti na úseku sociálně-právní ochrany. Pracovník má znalosti základů fungování veřejné správy, např. znalost zákona o obcích, a znalosti nezbytné k výkonu činností stanovených zvláštními právními předpisy. Kromě vzdělání je potřebná minimální praxe jeden rok.

Splnění odborných požadavků je možné taktéž absolvováním odborných akreditovaných kurzů pro sociální pracovníky podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách,<sup>67</sup> v rozsahu 200 hodin a dvouletá praxe v oblasti péče o rodinu a dítě. Jedná se o osoby, které ukončily studium na vysoké nebo vyšší odborné škole v jiném oboru, než je vymezen výše, dosáhly středního nebo základního vzdělání nebo absolvovaly přípravu pro dobrovolníky organizovanou vysílající organizací.

V neposlední řadě se na výkonu sociálně-právní ochrany dětí mohou podílet osoby, které nejsou odborně způsobilé, ale na jejich práci dohlíží odborně způsobilá osoba. Nemohou poskytovat poradenství.<sup>68</sup>

Osobně se domnívám, že pracovník doprovázející pěstounské rodiny by měl mít vystudovaný obor, který je zaměřen na sociální práci. Během studia totiž získal teoretické znalosti (zná teorie a přístupy v sociální práci, její metody a techniky, služby, apod.), které pak uplatňuje v praxi. Doprovázející pracovník, který je profilován jako pedagog, vychovatel nebo psycholog, tyto poznatky často postrádá. Sice má další jiné znalosti, v jejichž základech by se měl sociální pracovník orientovat, ale chybí mu základ, na který by postavil znalosti, které získal během svého studia.

---

<sup>67</sup> Srov. zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů - § 110

<sup>68</sup> Srov. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 49a

### **3.2 Činnosti osob pověřených výkonem sociálně-právní ochrany dětí**

Sociálně-právní ochranu dětí mohou vykonávat i nestátní subjekty na základě pověření vydaného krajským úřadem. Plní přesně stanovené kompetence, některé činnosti nemají dovoleny. Rozsah působení je vymezen v rozhodnutí o udělení pověření. Těmito subjekty jsou nejčastěji nadace, občanská sdružení, církve a další fyzické nebo právnické osoby (zpravidla jsou to neziskové organizace). Pověřené osoby nemohou být pověřeny jiným výkonem činností, než těmi, které jsou vymezeny v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Obsahem pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí může být oprávnění:

- vyhledávat děti, na které se sociálně-právní ochrana zaměřuje (dětí, které se opakovaně dopouští úteků; děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující zdraví, lidskou důstojnou, atd.)
- pomáhat rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě
- poskytovat nebo zprostředkovávat rodičům poradenství při výchově dítěte, při péči o dítě zdravotně postižené a pořádat v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí a výchovou dítěte
- vykonávat činnost zaměřenou na ochranu dětí před škodlivými vlivy a předcházení jejich vzniku
- zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany
- uzavírat dohody o výkonu pěstounské péče. Pracovník pak rodině zajišťuje a poskytuje požadované služby. Tyto služby koordinuje a spolupracuje s pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí, který má dítě ve své agendě.
- poskytovat pečující osobě výchovnou a poradenskou péči při výkonu pěstounské péče a sledovat výkon pěstounské péče
- převzít zajišťování přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny, kterou jinak zajišťuje krajský úřad
- vyhledávat fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností

- vyhledávat děti vhodné k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností<sup>69</sup>

### 3.3 Cílová skupina

Cílová skupina je velmi pestrá. Rodiny mají různé počty členů, složení, mohou se zde objevovat patologické jevy. Nyní představím hlavní aktéry, na které je zaměřena činnost doprovázejícího pracovníka.

1. zájemci o poskytování náhradní rodinné péče - prostřednictvím nabízených služeb si zájemci mohou ujasnit svou motivaci stát se náhradními rodiči a získat informace<sup>70</sup>
2. poručníci a osvojitelská rodina - jejich problémy jsou obdobné jako obtíže pěstounů. Specifikem práce s touto skupinou je, jak zajistit kontakt s biologickým rodičem (po právní stránce).
3. pěstouni - mají zájem o pomoc při řešení specifických nebo krizových situací, jako jsou příchod nového dítěte, obtíže dítěte (psychické, výchovné), komunikace s institucemi, kontakt s biologickou rodinou dítěte, atd.
4. svěřené a vlastní děti v náhradní rodině - děti, které přišly do náhradní rodiny, si s sebou často přinášejí celé spektrum různých obtíží (traumata ze zanedbávání, týrání, narušenou schopnost vytvořit si vazbu, odchylky v emočním prožívání a chování, apod.), které se pak projevují v jejich chování. Pro vlastní dítě je obtížná už jen situace, že je v rodině „cizí“ dítě.

### 3.4 Podpora, kontrola, vzdělávání - základy služby Doprovázení

Pěstoun, který chce svou roli plnit kvalitně a má zájem o to, aby péče o svěřené dítě byla co nejlepší, potřebuje podporu, možnost vzdělávat se a prostor pro svou reflexi. Toto poskytuje pracovník prostřednictvím doprovázení, které slouží také jako prevence před neúspěšnou pěstounskou péčí. Též se podílí na výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Pracovník rodině poskytuje podporu, zároveň jí kontroluje a v neposlední řadě posiluje a zvyšuje kompetence pěstounů prostřednictvím jejich vzdělávání.

---

<sup>69</sup> Srov. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 6, § 11 a § 48

<sup>70</sup> Např. v Západních Čechách probíhá náborová kampaň „V pěstounské rodině jsem doma“, která je realizována ve spolupráci organizací Latus s Diakonií Západ. Cílem je zvát příznivce, zájemce a veřejnost na pravidelná setkání, která se věnují otázkám pěstounské péče.

Podporu poskytuje rodině jako celku, např. při společném hledání řešení obtíží. Podpora dítěte (přijetího i vlastního) se naplňuje prostřednictvím mapování jeho potřeb tak, aby docházelo k jejich naplňování. Pracovník do rodiny dochází jednou za dva měsíce (ideálně jednou měsíčně) a zjišťuje, jak se dítě má, pomáhá mu vyjadřovat jeho myšlenky, pocity a potřeby. V pravidelném osobním kontaktu není jenom s dítětem, ale také s pěstouny. Společně s nimi reflektuje výkon pěstounské péče, plánují využívání dalších služeb, to, na čem se v budoucnu bude pracovat, pracují společně na aktuálních obtížích i dlouhodobějších problémech. Pracovník tedy poskytuje podporu rodině jako celku, dítěti a pěstounovi.

Pracovník spolupracuje s rodinou na základě pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Kontroluje, zda dochází k naplňování práv a povinností, která vyplývají z uzavřené dohody o výkonu pěstounské péče. Dohlíží, zda pěstouni respektují individuální plán ochrany dítěte a zda dochází k naplňování potřeb. Pracovník jednou za šest měsíců vypracovává zprávu o spolupráci, kterou předkládá orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Vyjadřuje se k průběhu spolupráce s rodinou, jak využil svá práva (např. právo na respitní službu), jak plní své povinnosti (především se to týká oblasti povinného vzdělávání), zda a jak dochází ke kontaktu dítěte s biologickými rodiči, jak se plní jednotlivé cíle individuálního plánu ochrany dítěte, v neposlední řadě dává doporučení pro další spolupráci.

Další oblastí, které se pracovník věnuje, je vzdělávání pěstounů, tedy zvyšování a posilování jejich kvalifikace. Už v průběhu přípravy se pěstouni setkávají se základními znalostmi z oblasti náhradní rodinné péče. Tyto poznatky je pak nutné v dalším období nejenom prohlubovat, ale také rozšiřovat. Teprve s přijutím dítěte si pěstouni uvědomují, jaké další znalosti a dovednosti potřebují. V rámci spolupráce je s každou pěstounskou rodinou vytvářen individuální vzdělávací plán, kde jsou zmapovány potřeby rodiny. Pracovník pak pomáhá zprostředkovávat odbornou literaturu nebo texty, vzdělávací semináře, apod.<sup>71</sup>

Pracovník je partnerem rodiny, podporuje pěstouny v jejich dovednostech, ale nepřebírá za ně kompetence. Pracovník rodině nabízí a poukazuje na možné příležitosti. Na ní pak záleží, zda jednotlivých šancí využije, nebo ne.

---

<sup>71</sup> Srov. SEMERÁDOVÁ, M., ČERNÁ, R., ZACHAŘOVÁ, B. a kol. *Metodika doprovázení: podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče*, s. 8-9.



### **3.5 Některé opory v práci doprovázejícího pracovníka**

V této části zmíním některé opory, které jsou významné pro výkon práce doprovázejícího pracovníka. Jsou to opory v etickém kodexu, osobnosti doprovázejícího pracovníka a supervizi. Řadím sem i legislativu, ta již byla zmíněna a rozpracována v předchozí kapitole této práce. I přes toto všechno se mohou doprovázející pracovníci setkávat s etickými dilematy. Tento pojem zde také vysvětlím.

#### **3.5.1 Opora v etickém kodexu**

Doprovázející pracovníci nemají svůj vlastní etický kodex, jejich práce se však může řídit etickým kodexem sociálních pracovníků ČR. V úvodní části kodexu je zdůrazněno, že vychází z hodnot demokracie a lidských práv a pracovník respektuje jedinečnost každého člověka, v neposlední řadě pracovník dává před svými soukromými zájmy přednost profesionální odpovědnosti. Další část stanovuje pravidla etického chování sociálního pracovníka směrem ke klientovi, zaměstnavateli, kolegům, ke svému povolání a odbornosti a ve vztahu ke společnosti.<sup>72</sup> Etický kodex nemůže sloužit jako dogma, protože sociální práce s sebou přináší pestrou škálu různých a nových situací, které nemohou být v kodexu všechny obsaženy.

#### **3.5.2 Opora v osobnosti doprovázejícího pracovníka**

Pro pracovníka pomáhající profese je důležité, aby disponoval určitými schopnostmi a dovednostmi. Nyní si uvedeme ty, u kterých se domnívám, že jsou pro něho stěžejními. Můžeme se však setkat s tím, že každý pracovník v této oblasti nemá všechny jmenované charakteristiky.

*Komunikační dovednosti* jsou základním prostředkem k tomu, aby mezi rodinou a pracovníkem došlo k navázání vztahu a poté se mohlo pracovat na řešení problému. Pracovník rodinu často podporuje už jen svou přítomností, pomáhá jednotlivým členům vyjádřit a popsat jejich pocity a zážitky. Jeho verbální sdělení je shodné s neverbálním projevem. Pracovník umí naslouchat. Cílem je porozumět tomu, co náhradní rodič nebo dítě říká, pracovník během rozhovoru sděluje, že rozumí tomu, co kdo říká. Všimá si i mimoslovního sdělení, sleduje veškeré projevy jedince. Empatie je další důležitou komunikační dovedností, kdy pracovník naslouchá, porozumí tomu, co jedinec říká a zpětně mu sděluje, že porozuměl. Je schopný se vcítit do pocitů a jednání druhé

---

<sup>72</sup> Srov. SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. Etický kodex sociálních pracovníků ČR. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 369-371.

osoby. Pracovník komunikuje s mnoha typy jedinců. Musí být připraven na klienta agresivního, nemotivovaného či nespolupracujícího.

Dále sem řadím *přitažlivost a důvěryhodnost*. Pracovník je pro rodinu přitažlivý nejen svým zevnějškem, ale i chováním, jak na ni působí, jak s ní jedná. Zdroje důvěryhodnosti jsou obdobné jako u přitažlivosti (vzhled, pověst pracovníka,...). K důvěryhodnosti pracovníka přispívá diskrétnost, spolehlivost, že umí porozumět druhým a využívání moci.<sup>73</sup>

Dalším předpokladem je *odbornost*. Pracovník má zákonné vzdělání. Neustále obohacuje své znalosti prostřednictvím dalšího vzdělávání se včetně supervize. Umí si vyhledat odborné zdroje, ví, kde je hledat. Na ní navazuje *profesionalita*. Pracovník dodržuje metodické pokyny, profesní postupy, společně s rodinou reflektuje vzájemnou spolupráci a ověřuje spokojenost rodiny s poskytovanou službou.

Pracovníci se setkávají s emocemi, jež pramení z obtížných situací, se kterými se náhradní rodiny setkávají. Jsou přítomny i kvůli polarizaci sociální reality, uvnitř které se pracovníci pohybují. Pracovník se setkává s takovými situacemi, které způsobují tlak na psychiku člověka. Proto musí být *emočně odolný* a musí se orientovat ve vlastních emocích.<sup>74</sup>

Pracovník si uvědomuje svá citlivá místa, zná svůj vnitřní svět a dokáže pojmenovat svá případná traumata. *Sebepoznání* mu pomáhá odhalovat skutečnosti, díky kterým se může lépe poznat.<sup>75</sup> *Prosociální chování* je projevem zájmu a přináší prospěch druhým, není zaměřeno na vlastní zisk a je prováděno dobrovolně.<sup>76</sup>

Pracovník přistupuje *k rodině s respektem*. Během výkonu své práce se setkává se situacemi, které se mohou opakovat. Na základě toho si může vytvořit nějaký zevšeobecňující obraz. Pracovník musí rodinu vnímat jako jedinečnou jednotku, která může mít odlišné postoje a názory. Chce-li vůči rodině vystupovat otevřeně a s respektem, tak nesmí opomenout to, že jeho pohled na situaci se může odlišovat od obrazů jednotlivých členů rodiny. Pracovník se zajímá o to, co rodina (či její členové) prožívají, jak se cítí a co si myslí. Pracovník rodinu vnímá jako jedinečnou a spolu s ní hledá možné cesty, které jsou určeny jen pro ni.<sup>77</sup>

---

<sup>73</sup> Srov. MATOUŠEK, O., HARTL, P. Nároky sociální práce a syndrom vyhoření. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 52-54.

<sup>74</sup> Srov. ZÁŠKODNÁ, H., KUBICOVÁ, A. *Prosociální chování u pomáhajících profesí* [online], s. 154.

<sup>75</sup> Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*, s.132.

<sup>76</sup> Srov. ZÁŠKODNÁ, H., KUBICOVÁ, A. *Prosociální chování u pomáhajících profesí* [online], s. 151.

<sup>77</sup> Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jakou součástí profese*, s. 29-38.

Pracovník je *spolehlivý*. Dodržuje to, co slíbil, nejen v rámci práce s rodinou, ale také v rámci týmu. Dodržuje časy domluvených schůzek. Je také *srozumitelný*. Dbá na to, aby všichni členové věděli, proč s rodinou spolupracuje, jakou má roli a postavení, co od něj mohou očekávat, v čem může rodině pomoci. Pracovník *zná všechny členy rodiny*, zná její životní příběh. Cíle spolupráce vycházejí ze znalosti všech jejích členů včetně znalosti jejího sociálního okolí.

*Spolupracuje s dalšími subjekty*. Na péči o dítě, které vyrůstá v náhradní rodině, se vždy podílí více subjektů a institucí. Úkolem pracovníka je s nimi spolupracovat. Nejvýše postaveným subjektem je pracovník sociálně-právní ochrany dětí, který má dítě ve své agendě. Při spolupráci se subjekty je nutné si vždy stanovit cíl této spolupráce a od rodiny si vyžádat souhlas s jejich kontaktováním. Mezi subjekty patří lékař dítěte, psycholog dítěte, pedagogicko-psychologická poradna, středisko výchovné péče, atd.

Pracovník má a zná své *hranice*. Je to dělítko mezi ním a rodinou. Je nutné je dodržovat tak, aby se doprovázející pracovník a rodina nespoujili v jeden celek, ale byly to dvě části, které na sebe vzájemně působí. Pracovník své hranice chrání prostřednictvím asertivity, kdy prosazuje vlastní názory a stanoviska.<sup>78</sup> Vzhledem k zpravidla dlouhodobému doprovázení vzniká mezi pracovníkem a rodinou obvykle silný vztah. Narušovat hranice mohou obě strany, pracovník vyhodnocuje zisky a ztráty z takového překročení. Vhodné je vztah k rodině pravidelně reflektovat na supervizích a intervizích.

Pracovník je *flexibilní*. Musí být připraven na to, že mu pěstoun nebo dítě může kdykoliv v jeho pracovní době zavolat. Termíny setkání s rodinou či jinými subjekty se mohou často měnit, vyvstávají nečekané a mnohdy akutní situace, které je třeba řešit hned (např. pěstoun telefonuje, že dítě uteklo z domova). Pracovník si musí umět plánovat a uspořádat svůj pracovní čas.

### **3.5.3 Opora v supervizi**

Supervize je organizovaná příležitost pro reflexi. Mluví se zde o tématech, se kterými sami pracovníci přicházejí. Jejím smyslem je pomoci pomáhajícím pracovníkům tak, aby svou profesi vykonávali co nejlépe. Je to prostor k objevení faktorů, které je brzdí ve výkonu jejich profese, podílí se na dobré spolupráci na pracovišti. Supervizor pracuje s motivacemi, potřebami či fantaziemi všech zúčastněných. Supervize se zaměřuje na situace, které pracovníci řeší v praxi. Je to služba, která je zaměřena na zvyšování

---

<sup>78</sup> Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jakou součástí profese*, s. 82-84.

kvality a profesionality práce.<sup>79</sup> Definicí supervize je celá řada, uvádím jednu, která dle mého, vystihuje to nejzákladnější. „*Supervize je celoživotní forma učení, zaměřená na rozvoj profesionálních dovedností a kompetencí supervidovaných, při níž je kladen důraz na aktivaci jejich vlastního potenciálu v bezpečném a tvořím prostředí.*“<sup>80</sup>

Díky přijaté novele zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a jí doprovázející vyhlášce, se supervize stala součástí standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí. V osmém kritériu „Profesní rozvoj zaměstnanců“ se píše o tom, že pověřená osoba pro své zaměstnance zajišťuje podporu prostřednictvím nezávislého kvalifikovaného odborníka. Standardy musí být naplňovány nejpozději od počátku roku 2015.<sup>81</sup>

Podobným nástrojem jako je supervize je také intervize. Tu nevede nezávislý odborník, je vedena bez supervizora. Během ní dochází ke sdílení zkušeností mezi kolegy. Pracovníci diskutují o pracovních postupech, vyměňují si názory nebo pocity.

#### **3.5.4 Etické dilema**

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, pracovníci se dostávají do situací, které jsou pro ně eticky dilematické. Od pracovníka se očekává, že se bude nějakým způsobem chovat, řídit se zákony, metodickými doporučeními či dalšími předpisy. Na stranu druhou mohou být tyto požadavky v rozporu s jeho vnitřním přesvědčením. V sociální práci se setkává s množstvím rozmanitých situací, které jsou neopakovatelné. Jedna a tatáž situace může být pro jednoho pracovníka dodržení pravidel a pro jiného etické dilema. Velmi tak záleží na osobnosti pracovníka, na jeho žebříčku hodnot a zkušenostech v morálním rozhodování.<sup>82</sup>

Za eticky dilematické jsou označovány takové situace, kdy pracovník stojí před dvěma nebo více nevhodnými možnostmi, které představují konflikt morálních principů.<sup>83</sup> Tyto možnosti nejsou slučitelné a s jejich výběrem bývá potíže, je potřeba mezi nimi volit.<sup>84</sup> Jiná definice uvádí, že v případě etického dilematu se objevuje jeho bezvýchodnost a střetávají se zde dva morální systémy.<sup>85</sup> L. Musil onu bezvýchodnost

<sup>79</sup> Srov. HAVRDOVÁ, Z. Supervize. In MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*, s. 515.

<sup>80</sup> KOLÁČKOVÁ, J. Supervize. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 349.

<sup>81</sup> Srov. Vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí ze dne 17. 12. 2012, příloha č. 1 Standardy kvality sociálně-právní ochrany

<sup>82</sup> Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 24.

<sup>83</sup> Srov. tamtéž, s. 24.

<sup>84</sup> Srov. MUSIL, M. *Ráda bych Vám pomohla, ale“: dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 36.

<sup>85</sup> Srov. JINEK, J., FISCHER, O. Etika v sociální práci. In MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*, s. 157.

nespatřuje, naopak etické dilema sehrává spíše úlohy výzvy.<sup>86</sup> Pracovník tedy stojí před nejméně dvěma alternativami jednání, přičemž ani jedna možnost nemusí být ideálním řešením. Různí autoři si pod tímto pojmem mohou představovat něco jiného. V této práci budu na etické dilema nahlížet tak, jak uvádí L. Musil ve své knize.<sup>87</sup> Důvodem je to, že já sama v tomto rozhodování nespátřuji bezvýhodnost, ba naopak je to pro mne výzva. Také doprovázející pracovník potřebuje prožívat určitou míru nejistoty, protože jen díky ní o svém jednání může přemýšlet a nazírat na něj z různých úhlů pohledu.

Jedna z otázek, která byla pracovníkům během rozhovoru položena, zněla, zda rozumí pojmu etické dilema. Celkem čtyři pracovnice se výše uvedené definici přiblížily. Uváděly, že je to rozhodování mezi dvěma možnostmi, kdy musí uskutečnit volbu.<sup>88</sup> Tři z dotázaných uvedly, že si pod tímto pojmem představují nesoulad mezi tím, jak to cítí ony a mezi tím, co se očekává, že budou dělat (odvolávaly se na Etický kodex sociálních pracovníků ČR nebo na normy ve společnosti).<sup>89</sup> V kontextu této práce jsou pro mě etická dilemata takové situace, při kterých musím volit mezi dvěma či více vylučujícími se možnostmi.

### 3.6 Shrnutí

Pracovník, který doprovází pěstounské rodiny, musí mít odborné předpoklady, jež jsou vymezeny v zákoně. Jen splnění zákonných požadavků však nestačí. Cílovou skupinou jsou zájemci o náhradní rodinnou péči, především pak pěstouni, jejich vlastní a svěřené děti. Zde se pracovník setkává s mnoha náročnými situacemi (chudoba, nezaměstnanost, dluhy, domácí násilí, rozvod, apod.) a ohroženými skupinami osob (lidé závislí na drogách, lidé se zdravotním postižením, staří lidé, apod.). Vzhledem k těmto skutečnostem toho pracovník musí umět mnohem víc, má mít specifické schopnosti a dovednosti.

Vztah mezi pracovníkem a náhradní rodinnou je založen na podpoře dětí, pěstounů a rodiny jako celku. Dalšími principy jsou kontrola a vzdělávání. Pracovník doprovází pěstounské rodiny při vytváření bezpečného a harmonického prostředí pro zdravý vývoj dítěte. Zároveň osvětovou činností pozitivně ovlivňuje pohled veřejnosti na náhradní rodinnou péči jako šanci žít v rodině.

---

<sup>86</sup> Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale“: dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 38.

<sup>87</sup> Srov. tamtéž, s. 36.

<sup>88</sup> Srov. respondent R1, R5, R6, R7

<sup>89</sup> Srov. respondent R2, R3, R4

Zjistila jsem, že rozmanitost situací a typů lidí, se kterými se pracovník setkává a požadavky na specifické schopnosti a dovednosti mohou vést k tomu, že se pracovník dostává do situací, ve kterých neví, jak se má rozhodnout. K tomu, aby se správně rozhodl, mu je nápomocná nejenom platná legislativa, ale také jeho osobnost, realizace supervize na pracovišti nebo etický kodex sociálních pracovníků. Přesto se může s dilematickými situacemi setkávat.

## 4 Vybraná etická dilemata v praxi doprovázejících pracovníků

V této části práce jsou uvedeny výsledky výzkumné sondy. Zjištěná dilemata jsou dilemata, se kterými se doprovázející pracovníci setkávají ve své každodenní praxi. Tato kapitola vychází především z kvalitativního výzkumu, během kterého byli osloveni pracovníci, kteří doprovázejí pěstounské rodiny.

### 4.1 Cíl šetření

Cílem výzkumu práce bylo zjistit možná dilemata, se kterými se pracovníci, kteří doprovázejí pěstounské rodiny, při své profesi setkávají.

### 4.2 Metodika šetření

Pro účely mého šetření byla oslovena organizace Diakonie Západ, která poskytuje službu Adité pro náhradní rodiny. Tato organizace byla zvolena záměrně. V Západočeském kraji poskytuje službu doprovázení vysokému počtu rodin, má nejvíce doprovázejících pracovníků a zastoupení v mnoha lokalitách.<sup>90</sup>

Pro diplomovou práci byl zvolen kvalitativní výzkum. Využita byla metoda polostrukturovaného individuálního rozhovoru.<sup>91</sup> Sonda byla zaměřena na to, jaká dilemata vnímají v rámci svého povolání pracovníci, kteří doprovázejí pěstounské rodiny. Byla prováděna v lednu a únoru na území Plzeňského kraje. Prvním krokem bylo podání žádosti o spolupráci koordinátorce služby Adité pro náhradní rodiny. Ta jí rozeslala pracovníkům služby, kteří na mou výzvu zpětně reagovali. S poskytnutím

---

<sup>90</sup> Vzhledem ke svému bydlišti jsem volila tento kraj, což mi umožnilo osobní setkání se s pracovníky organizace. K 31.1.2014 organizace své služby poskytovala 130 rodinám (zhruba v 80 % se jedná o příbuzenskou pěstounskou péči). Lokality, dle jednotlivých orgánů sociálně-právní ochrany dětí, ve kterých služba funguje jsou: Plzeň, Domažlice, Horšovský Týn, Horažďovice, Sušice, Kralovice, Nýřany a Rokycany.

<sup>91</sup> Polostrukturovaný individuální osobní rozhovor má tu výhodu, že nemusí být přesně dodržována jeho předem připravená osnova. Jestliže se v průběhu hovoru vyskytne nějaké zajímavé téma, tak doplňujícími otázkami mohou zjišťovat další informace. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 50.

rozhovoru souhlasilo všech devět pracovníků, dva z nich se sondy nakonec nezúčastnili pro jejich nedostatečnou časovou kapacitu. Cílový výzkumný vzorek tak tvořilo sedm pracovníků - žen, které mají v této profesi praxi minimálně jeden rok. Jedna pracovnice do šetření nebyla zahrnuta, protože její pracovní zkušenost je kratší než jeden rok. Jednalo se o řadové i vedoucí zaměstnance.

Rozhovory s pracovníky byly vedeny se souhlasem jejich nadřízeného. Probíhaly v předem domluvený čas a termín, byly realizovány v prostředí organizace pracovníka, trvaly 20-25 minut. Rozhovor obsahoval sedm otevřených otázek, přičemž otázka, která se vztahovala k uvedení etických dilemat, s nimiž se doprovázející pracovníci setkávají, byla stěžejní. Byla použita i otázka, jak pracovníci pojmu etické dilema rozumí. Na základě jejich odpovědi jsem sladila jejich a své nahlížení tak, abychom všichni tento pojem interpretovali stejně. Kromě jednoho mě všichni pracovníci poprosili, zda bych jim soubor otázek mohla zaslat dopředu. Jako důvod uváděli, že etika není oblast, nad kterou by se často zamýšleli nebo že by se chtěli na otázky alespoň trochu připravit. Otázky jsem zaslala obvykle den před plánovaným rozhovorem.

Na začátku každého rozhovoru byl respondent seznámen s tématem a jeho cílem a také byl požádán o svolení k nahrávání na diktafon. Rovněž byl informován o tom, že nahrávka slouží jen pro účely vyhodnocení a nikdo jiný ji neuslyší. Pracovníci byli poučeni o dobrovolnosti zapojení s možností rozhovor kdykoliv ukončit. Rozhovory byly poté přepsány a písemně zpracovány včetně nespisovných výrazů. Jednotlivé přepisy byly označeny písmenem R a bylo jim přiřazeno číslo, které označuje pořadí, v jakém byly rozhovory realizovány. Pro zaručení anonymity a ochranu osobních údajů byla změněna všechna jména, která během dotazování zazněla. Přepis nebyl doslovný. Přepisy rozhovorů jsou uloženy na přiloženém kompaktním disku.

Rozhovory byly následně vyhodnocovány pomocí tzv. otevřeného kódování. Lokalizovala jsem zkoumané jevy a přiřadila jim označení. V prepisech odhaluji určitá témata, vytvářím jejich seznam a postupně je třídím do jednotlivých kategorií, které pojmenovávám. Je důležité, aby navrhované kategorie byly stále abstraktnější.<sup>92</sup>

Omezením této sondy může být to, že mohlo dojít ke zkreslení výsledků dat, jelikož kromě jednoho měli všichni pracovníci zájem získat otázky předem a mohli si tak možné odpovědi vyhledat. Dalším omezením je skutečnost, že zjištěné zkušenosti můžu vztáhnout jen na úzce definovanou skupinu, nelze tedy tvrdit, že se s uvedenými

---

<sup>92</sup> HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 247.



etickými dilematy setkávají doprovázející pracovníci i jiných organizací. Mou ambicí nebylo vyjmenovat a popsat všechna etická dilemata, se kterými se pomáhající pracovníci setkávají.

### **4.3 Hlavní etická dilemata pracovníků, kteří doprovázejí pěstounské rodiny**

Pracovnice pojmenovaly osm aktuálních etických dilemat, se kterými se během výkonu svého povolání setkávají: Kontakt s biologickou rodinou - podporovat, nebo nepodporovat, práce s informacemi - sdělit, nebo nesdělit, zakázka uživatele, nebo zakázka pracovníka, postupovat dle konkrétní situace rodiny, nebo podle nařízení, nevhodnost pěstounské péče - zasáhnout, nebo nezasáhnout, říct, nebo neříct dítěti, že je v pěstounské péči, otázka hranic - být profesionálem, nebo kamarádem a poslední je ukončit spolupráci, nebo neukončit.

Etická dilemata zjištěná na základě výzkumné sondy se v některých částech opírají o odbornou literaturu, ta je však pro mé téma příliš obecná. Neexistuje dostupná literatura, která by se zabývala etickými dilematy doprovázejícího pracovníka. Kde je to vhodné, tak je dilema popsáno citací některého z pracovníků. Popis a reflexe dilemat si zachovává určitý postup. Nejdříve je uvedeno kolik pracovníků dilema popsalo, dále koho všeho se dotýká, co je jádrem dilematu, jaké mohou být zisky a ztráty jednotlivých rozhodnutí a dále jsou zmíněny možné příčiny.

#### **4.3.1 Podporovat, nebo nepodporovat kontakt s biologickou rodinou**

Toto dilema bylo v rozhovorech uvedeno šestkrát. Jak již bylo zmíněno, pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými. Rodiče dítěte mají pak právo se s ním osobně a pravidelně stýkat.<sup>93</sup>

Toto dilema má dopad na množství lidí a institucí - pěstouny, svěřené dítě, jeho rodiče, doprovázejícího pracovníka, koordinátora služby a orgán sociálně-právní ochrany dětí. Doprovázející pracovník se nachází někde uprostřed, na jedné straně jsou pěstouni s dítětem, kteří kontakt nechtějí a na straně druhé je koordinátor služby a orgán sociálně-právní ochrany dětí a ti o kontakt usilují a odvolávají se na legislativu. Jeden z pracovníků popisuje dilema takto: „*Zákon říká, že to má být, nadřizená říká, že to taky má být. No jo, ale má to být v zájmu dítěte, ale nikde není úplně vysvětlený, co se tím*

---

<sup>93</sup> Srov. kapitola 2.2.2, kapitola 2.2.2.1

*jako myslí. Takže já si myslím, že to v zájmu není, ale ospoďačka a nadřizená si zase myslí, že to musím podporovat. Jako třeba ti biologičtí rodiče to dítě týrali, pak jim to dítě vzali nebo ho dali pryč a už se o to dítě nezajímají. No a já najednou musím ten kontakt podporovat, i když to dítě z toho má hrůzu a ten pěstoun vlastně taky. Takže jako nevím, jak to budu dělat, mně je to hrozně prosti srsti, ale seshora na mě tlačí a já prostě vím, že to není v zájmu dítěte a nikdo to nechce pochopit.*<sup>94</sup> Pracovníci, kteří mají obtíže v podporování kontaktu dítěte s rodinou, často mluvili o zájmu dítěte. O něm hovoří i koordinátor služby a také zaměstnanci orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Každý z nich může mít o tomto pojmu svou představu, na základě které se rozhodují, zda kontakt podpořit, nebo ne.

V případě, že doprovázející pracovník bude kontakt svěřeného dítěte s biologickými rodiči podporovat, tak uspokojí strany, které o něj usilují, zároveň může způsobit psychickou újmu dítěti a často i pěstounovi. S velkou pravděpodobností k němu nebude mít rodina pak důvěru, vzájemná spolupráce tak bude obtížná. Sám pracovník může mít obtíže pracovat na něčem, o čem není přesvědčen, že je to správné. Toto zmiňuje i jedna pracovnice, která kontakt podpořila i přes to, že s ním vnitřně nesouhlasila. *„Víme, že ten kontakt by měl probíhat, aby to dítě vědělo, kdo je jeho máma a táta a vidím potom ty následky, že to dítě se muselo několik dní sbírat z toho, že matka přijela ožralá nebo zdrogovaná, že se k němu nechovala hezky, tak si říkám, no ježiš, proč mu takhle způsobovat další trauma.*<sup>95</sup>

Pokud by pracovník kontakt nepodporoval, tak by porušil legislativní ustanovení. Také Úmluva o právech dítěte zmiňuje, že dítě má právo znát své rodiče.<sup>96</sup> Dále by byl vystaven tlaku od svého koordinátora služby a orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Jaký má tedy pracovník důvod k překročení těchto pravidel? Jeden z respondentů zmiňuje toto: *„Vnímáme, že ten kontakt by nebyl vhodný, že to dítě je traumatizovaný, přesto je tlak z vyšších míst, aby se kontakt uskutečnil, a dochází k upřednostňování práv, těch dospělých práv na dítě. S tím jsme se teď setkali, že vlastně ti, kteří rozhodují, upřednostňují práva dospělých před tou ochranou a zájmem toho dítěte.*<sup>97</sup> Zmiňuje se tu nejenom zájem dítěte, ale i to, že rodiče mají nějaká práva. Pracovníci často nabývají dojmu, že práva rodičů jsou nadřazena zájmům dítěte, vůči čemuž se mohou vymezovat.

---

<sup>94</sup> Respondent R1

<sup>95</sup> Respondent R2

<sup>96</sup> Srov. Úmluva o právech dítěte [online], článek 7.

<sup>97</sup> Respondent R6

Příčina dilematu může vycházet z nejasnosti vymezení v zákoně, kdy různí pracovníci z různých institucí si tento požadavek mohou vykládat jinak. Další příčinou může být rozdílné vnímání obsahu pojmu zájem dítěte.

Doprovázející pracovníci bývají s rodinou nejčastěji. Znájí nejenom její historii, potřeby, ale také mají možnost o otázce kontaktu s biologickými rodiči mluvit jak se svěřenými dětmi, tak i pěstouny. Pěstouni mají dítě mnohdy několik let, kdy kontakt neprobíhal nebo probíhal minimálně, a musí být pro ně a děti velmi obtížné najednou kontakt obnovit. Zdá se, že jen otevření tohoto tématu může trvat týdny, realizace pak mnoho měsíců.

#### **4.3.2 Práce s informacemi - sdělovat je, nebo nesdělovat**

Pracovník během spolupráce s náhradní rodinou získává mnoho citlivých a soukromých informací. Tyto informace mu sděluje nejenom rodina, ale také zaměstnanec orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který má ve své agendě svěřené dítě. Právě otázku nakládání s informacemi označilo pět respondentů za eticky dilematickou. Tato situace se dotýká doprovázejícího pracovníka, zaměstnance orgánu sociálně-právní ochrany dětí, pěstouna a svěřeného dítěte.

Doprovázející pracovník v počátcích své spolupráce zpracovává „Vyhodnocování situace dítěte“<sup>98</sup>. Tento formulář by měl předat pracovníkovi orgánu sociálně-právní ochrany dětí. K tomuto dilematu se jedna z dotazovaných vyjádřila takto: „*Otázkou je, jak moc pracovat s těmi informacemi, který v tom důvěrným rozhovoru ti pěstouni řeknou. Ted'ka zpracováváme vyhodnocování situace dítěte. Vlastně když se to napíše na ten papír všechno, tak už to existuje (...) A nějakým způsobem nevnímám, jakoby proč se to dělá. Pokud je to jenom, abychom mi sbírali informace, který nám lidi řeknou v dobré víře, a my jsme je potom psali někam na papír a předávali je dál, to se mi nezdá. Mimochodem vyhodnocení pěstoun nemá v ruce, on je s ním jenom seznámen. Já jsem ho třeba včera dávala pěstounce číst a byl tam ten M. a on mi ho vytrhl z ruky a byly tam data narození jeho sourozenců, který jsou už osvojený. Pěstounka pak řekla, a to byla nepříjemná situace, konečně vím, kdy se ta vnoučata narodila a ona mi to nikdy nechtěla říct a konečně vím, kolik jim je.*“<sup>99</sup> Pracovnice nevnímá smysl tohoto

---

<sup>98</sup> V tomto dokumentu se sleduje řada okruhů (např. zdraví dítěte, jeho vzdělávání, identita, chování, jak pěstoun dítě stimuluje, jak se k němu chová, kde žije, atd.). Na základě získaných informací pracovník zjistí, které potřeby dítěte nejsou dostatečně naplňovány a ve kterých oblastech potřebuje pěstoun podpořit. Pak zpracovává cíle další spolupráce.

<sup>99</sup> Respondent R6

vyhodnocování. Obává se, že informace, které jí pěstoun sdělil, bude předávat dalším osobám. Projevuje nesouhlas s tím, že pěstoun nemá možnost do formuláře nahlédnout, a to s sebou přináší rizika. Rodina může vyhodnocení vnímat ne jako nástroj, který jí má pomáhat, ale jako něco, kde jsou informace, které nesmí znát. O tom, že bude zpracováván tento formulář, se pěstouni dozvěděli až v průběhu spolupráce (nikoliv již v jejích počátcích). Také samotní pracovníci se o tom, že vyhodnocení budou zpracovávat, dozvěděli až po nějakém čase. Jsou tam zaznamenány jak informace, které sama rodina sdělila, tak i informace, které pracovníkům řekl orgán sociálně-právní ochrany dětí. Tento formulář by měl být k dispozici všem stranám. Pracovníci nejvíce přemýšlejí nad tím, které informace do něho zaznamenat, aby neztratili důvěru k rodině. V případě, kdy tam zaznamenají jen některá akta, pak vyhodnocení ztrácí smysl.

Pracovníci dále jednou za půl roku vypracovávají zprávu o spolupráci.<sup>100</sup> Jedna z pracovníků se k tomuto tématu vyjadřuje takto: „*Co říct, co neříct při psaní zpráv. U konkrétního ospoďáka vím, že je takovej pečlivej, všechno řeší, tak co tam napsat, abych jako neuškodila, když vím, že ta rodina, že se jinak dobře starají, to dítě má veškerý zázemí, ale je tam něco. Tak jaký informace pustit dál.*“<sup>101</sup> V uvedené ukázce stojí pracovník před volbou, zda pracovníkovi orgánu sociálně-právní ochrany dětí sdělí informace, o kterých se domnívá, že by vědět měl, a zároveň se obává toho, aby tyto skutečnosti nebyly následně použity proti pěstounské rodině.

Vědomí reálného ohrožení na straně jedné a právo rodiny na důvěrnost informací stojí na straně druhé, to je jádrem tohoto etického dilematu. Pracovník může jen obtížně předvídat, co by mohlo nastat, pokud by některé citlivé informace sdělil, stejně jako, co se může stát, pokud informace nesdělí.

Má několik možností, jak se zachovat. Informace pracovníkovi orgánu sociálně-právní ochrany sdělí, nebo se může s rodinou častěji scházet, aby měl dohled nad tím, o čem se domnívá, že by měl sdělit, nebo informace nesdělí vůbec. Pokud informace sdělí, tak může být vážně narušena důvěra rodiny k němu, což může vést až k ukončení spolupráce. Pokud pracovník nějaké informace orgánu sociálně-právní ochrany dětí zprostředkuje, tak by o tom pěstoun měl vědět. Bude-li však vědět, že pracovník může cokoliv sdělit, tak si rozmyslí, co mu příště řekne a co ne. Pokud pracovník informace nesdělí, tak se může vystavit riziku, že orgán sociálně-právní ochrany dětí informace

---

<sup>100</sup> Srov. kapitola 3.4

<sup>101</sup> Respondent R3

sám jednou zjistí a bude mu muset vysvětlovat, proč tyto skutečnosti již dříve neuvedl. Ať už bude pracovník jednat jakkoliv, vždy to může vést k poškození rodiny.

### 4.3.3 Zakázka rodiny, nebo zakázka pracovníka

Doprovázející pracovník vede pěstouny k odpovědnosti za sebe samé.<sup>102</sup> Nevnučuje své pohledy na věc a na to, jak by to mělo být. Pracovník má být neutrální. Jeho neutralita naráží jednak na to, že organizace má zpracovány své vnitřní předpisy, které popisují, jak se má pracovník v určitých situacích chovat a především to, že doprovázející pracovník má nějaké životní zkušenosti, na základě kterých hodnotí, co je dobré a co je špatné.<sup>103</sup>

O tomto dilematu hovořily tři pracovnice. Zmiňovaly se především o tom, že ony vidí, že v rodině dle jejich měřítek není něco v pořádku a chtěly by, aby se pracovalo na tom, co odhalily ony, i když to rodina jako problémové nevidí. Zároveň ví, že zakázka by měla vyvstávat od samotných pěstounů. Tato situace se dotýká pracovníků i pěstounských rodin.

Jedna z pracovnic mluví o zakázce takto: „*Já do toho vyhodnocení píše informace, které vidím a slyším a nějak si to po svém zformuluji. Z toho mi vyjdou nějaké oblasti, na kterých by bylo dobrý dál pracovat. No a dám to pěstounovi a ten mi řekne, že ale on to vidí jinak a ty problémy, co jsem tam do toho plánu napsala, mi on řekne, že to ale tak není. Takže je to o tom, jestli já tam ty problémy uvedu, nebo ne.*“<sup>104</sup> Pracovník rodině pomáhá, aby byla samostatnější, svými postupy však může její autonomii ohrožit. Hledá cesty, jak rodinu zapojit do řešení jejích problémů.<sup>105</sup> To však může být komplikované a dlouhodobé, pracovník musí s individuálním přístupem ke každé rodině zvažovat, jakým způsobem ji zapojovat, které úkoly nechat na ní a jakým oblastem se bude věnovat on. Jeho rozhodování by mělo vycházet z toho, zda situace je, nebo není ohrožující pro svěřené dítě.

Další z dotázaných pracovnic popsala situaci takto: „*Pěstounka se chystala na kontakt s biologickým rodičem a mně připadalo, že ten kontakt není ošetřený a že je nebezpečný a pěstounka to viděla jinak. A já jsem se rozhodovala, jak postupovat. Jestli*

---

<sup>102</sup> Srov. SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. Etický kodex sociálních pracovníků ČR In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, bod 2.1.1

<sup>103</sup> Srov. CLARK, CH. *Moral character in social work* [online], s. 78-79

<sup>104</sup> Respondent R1

<sup>105</sup> Pracovníci často mají dojem, že problémy hledají tam, kde nejsou. Nebo naopak odkryjí něco, o čem si rodina myslela, že je v pořádku a následně tak mohou narušit její harmonii. Pracovník vstupující do rodiny předpokládá, že tam nějaké problémové oblasti jsou, obvykle neuvažuje o tom, že vše může být v pořádku.

*přesvědčit pěstounku, že je v té věci něco potřeba udělat a ošetřit to, nebo v té věci něco udělám sama, protože jsem to vyhodnotila jako nebezpečné. A abych nebyla proti ní, abych nešla proti tomu, co chce ona a přijmout to, že je to její rozhodnutí*<sup>106</sup> Také v této situaci se pracovnice rozhoduje na základě vlastních zkušeností, co je, nebo není dle ní pro pěstounku ohrožující. Pracovnice vnímá, že je pěstounka kompetentní, aby se setkala s biologickými rodiči dítěte, zároveň se obává, že nepromyslela všechny varianty, které by se mohly stát.

Příčinou, proč se pracovník do této situace dostává, může být skutečnost, že pochybuje o zdrojích pěstounů, obává se toho, že nebudou bez něj schopni objevit problémová témata nebo pracovník může být v časové tísní a je tak pro něj jednodušší, aby zakázku zformuloval sám.

Pokud bude pracovník stavět do popředí své zakázky, tak rodinu nepovede k odpovědnosti za sebe samé, nebude podporovat její samostatnost a soběstačnost. Rodina se může stát pasivní a očekávat, co jí pracovník připraví. Některé rodiny může takové chování rozzlobit, odmítnou na takových zakázkách spolupracovat, vzájemná spolupráce se tak může stát velmi obtížnou. To by ze strany rodiny mohlo vést i k žádosti o ukončení spolupráce s pracovníkem. Bude-li s rodinou pracovat na zakázkách, které vzešly od ní, tak bude pracovník respektovat nejenom pravidla etického chování, která jsou uvedena v Etickém kodexu sociálních pracovníků ČR,<sup>107</sup> ale zároveň tím bude vytvářet atmosféru důvěry, která je nezbytná pro další spolupráci.

S tímto dilematem souvisí jedno z velkých témat sociální práce, tím je otázka pomoci a kontroly. Pracovník by o cílech spolupráce měl hodně přemýšlet, měl by vědět, či to jsou cíle a zda pomáhá (zakázka rodiny) nebo kontroluje (zakázka je jeho). Vzájemná spolupráce je o vyjednání zakázky, na které se podílí obě strany, přičemž si sama rodina určuje, co je pro ni prioritou.<sup>108</sup>

#### **4.3.4 Postupovat dle konkrétní situace rodiny, nebo podle nařízení**

Zmíněné dilema popsali tři respondenti. Odpovědi se vztahovaly především k povinnosti pěstounů vzdělávat se.<sup>109</sup> Tato povinnost zasáhla i ty, kteří se pěstouny stali ještě před novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Tato

---

<sup>106</sup> Respondent R7

<sup>107</sup> Srov. SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. Etický kodex sociálních pracovníků ČR In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 369-371.

<sup>108</sup> Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, s. 20-23.

<sup>109</sup> Srov. kapitola 2.2.2.1

otázka je častým tématem k diskusi mezi doprovázejícími pracovníky. Dotýká se samotných pracovníků a pěstounů. Toto dilema odpovídá svým obsahem dilematu Procedurální, nebo situační přístup. Pracovník by měl být vnímavý vůči individuálním okolnostem života pěstouna, tedy nepostupovat dle předem připraveného řešení.<sup>110</sup>

Jedna z dotázaných situací popisuje: „*Mám tam dodržovat nějaký ty legislativní normy, nebo nedodržovat je? Ty stávající pěstounské rodiny byly postaveny před hotovou věc, že musí podepsat dohodu o výkonu pěstounské péče a nechat se doprovázet pracovníkem (...)* Děláním s lidmi gentlemanké dohody, teda někdy. Já když vidím, že ti lidé jsou aktivní a mají tu snahu a vím, že je to pro ně problematický třeba splnit všechno to vzdělávání, tak dělám gentlemanké dohody. Protože já vím, že s nimi dneska udělám tuhle dohodu a zároveň je to půda pro dlouhodobou spolupráci a je to oboustranně výhodný, protože si myslím, že to, aby ti lidé vedle sebe měli někoho, komu můžou důvěřovat, je pro ně cennější, než že budou mít za rok 2014 splněno 24 hodin vzdělání.“<sup>111</sup> Pracovnice se domnívá, že je správné postupovat dle situace v konkrétní rodině. Její prioritou je především vzájemná důvěra. Zároveň vnímá, že jsou nějaká nařízení, která musí respektovat.

S tímto dilematem se setkávají spíše pracovníci, kteří ke každé rodině přistupují individuálně, uvažují o každé rodině zvlášť. Jedna z pracovnic nad tímto tématem chvíli přemýšlela, pak odpověděla: „*Pak mne napadla ta povinnost vzdělávání? Ale to si myslím, že asi až tak neřeším, je to podle zákona, takže si to musejí splnit.*“<sup>112</sup> Na rozdíl od své kolegyně upřednostňuje řídit se nařízením.

V rámci jednoho pracovního týmu se lze setkat s procedurálním a situačním přístupem. Jaké jsou výhody a nevýhody jednotlivých přístupů? Bude-li pracovník k rodině přistupovat jako k jedinečné skupině, která má své potřeby, tak s ní může navázat důvěrný vztah, který je nezbytný pro další spolupráci. Na druhou stranu bude pracovník pod tlakem, protože bude vědět, že pěstouni si stanovené počty vzdělávacích hodin musí splnit, jelikož to stanovuje zákon. Pokud pracovník zvolí procedurální přístup, tak bude plnit požadavky, které jsou legislativně vymezeny. To také ukazuje zmíněná ukázka z rozhovoru. Pracovnice se zde bohužel nezmiňuje o tom, jaké má její rozhodnutí důsledky pro další spolupráci s rodinou.

---

<sup>110</sup> Srov. MUSIL, M. *Ráda bych Vám pomohla, ale“: dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 110.

<sup>111</sup> Respondent R6

<sup>112</sup> Respondent R4

To, jaký postoj pracovník zaujme, může vycházet z vnímání své role v rodině. Dále z toho, že některé rodiny mohou být pracovníkovi příjemnější<sup>113</sup> nebo z nastavení hranic mezi doprovázejícím pracovníkem a pěstouny.

#### **4.3.5 Nevhodnost pěstounské péče - zasáhnout v dané situaci, nebo nezasáhnout**

Toto dilema bylo zmíněno pětkrát. Oblasti, ve kterých se pracovníci s tímto dilematem setkali, jsou různorodé. Jedná se o situace, kdy se pracovník domnívá, že rodinné prostředí je pro dítě nevhodné,<sup>114</sup> když se rozhoduje o tom, že se dítě vrátí do biologické rodiny<sup>115</sup> nebo naopak dítě jde z biologické rodiny do pěstounské péče<sup>116</sup> nebo pokud se pracovník domnívá, že pěstounská péče je v tomto případě nevhodná, především co se týká jejího hmotného zabezpečení.<sup>117</sup> Dají se zde vypořádat dvě oblasti - jedna oblast se týká zneužívání finančních prostředků a druhá se vztahuje k rodinnému prostředí dítěte.<sup>118</sup> Z každé oblasti uvedu jednu ukázkou.

*„Mám třeba i rodiny, kde si myslím, že ty dávky jsou zbytečné, že nerozumím tomu, proč je mají, protože oni jsou dobře zajištěni i bez nich a kolikrát tam ty rodiče i bydlí, i když nesmí. To se mi teda honí poslední dobou v hlavě, jestli mám někomu říct, že je vlastně berou neoprávněně, nebo jestli mám mlčet.“<sup>119</sup>* V popisovaném dilematu jde o to, jak se má pracovník rozhodnout na základě zjištěných faktů. Pro něj je to situace, která vyžaduje zásah, ale nemůže dopředu odhadnout, co to může přinést za následky. Z toho, co v rodině viděl a slyšel, usuzuje na to, že intervence legitimní je. Další možností je to nechat být s tím, že bude vyčkávat, jak se situace bude dál vyvíjet. Ze zmíněné ukázky není zřejmé, zda o svých úvahách s rodinou mluvil. Na základě zjištěných informací by mohl plánovat další postup. Pracovník si může dovolit vyčkávat, protože tato situace není pro svěřené dítě ohrožující.

Další ukázkou se zaměřuje na nevyhovující rodinné prostředí, kdy se doprovázející pracovník rozhoduje, zda do situace zasáhne, nebo ne. *„Zdali je ta pěstounská péče pro to dítě dostačující, zdali je tam opravdu nastaveno všechno tak, jak má být nastaveno a co je to minimum pro to, aby ta rodina nějakým způsobem fungovala, měla nějaký zdravý vývoj. Jestli to prostředí je, anebo není pro něj to správný. V případě úplně*

---

<sup>113</sup> Srov. MUSIL, M. *Ráda bych Vám pomohla, ale“: dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 77-89.

<sup>114</sup> Srov. Respondent R5

<sup>115</sup> Srov. Respondent R2

<sup>116</sup> Srov. Respondent R3

<sup>117</sup> Srov. Respondent R1 a R2

<sup>118</sup> Srov. kapitola 1.4

<sup>119</sup> Respondent R1



*konkrétním - rodina, která je sociálně slabá, kde hygienické návyky jsou třeba nějakým způsobem omezeny. Já, z mého pohledu sociálního pracovníka, tam vidím nedostačující tu péči, jednak tu hygienickou, ale i třeba zabezpečení nějakých základních věcí, jako je prostě čistota prostředí, nějaký zázemí, soukromí, nějaký vzdělávání toho dítěte a co ta citová vazba? A teď je to, jestli teda mám řešit otázku toho prostředí, ale dítě je vcelku spokojený a prostě ty potřeby mu vyhovují a stačí. Kde by mu bylo líp? Bylo by mu líp teda v téhle náhradní rodině, nebo by mu bylo líp třeba i v tom dětském centru? Tak si říkám, vždyť oni ho nepomazlej, oni nevnímají jeho potřeby, oni mu neumožní jít s nima někam. Jako jo oni mu dají najíst, ale to dostanou v tom ústavu taky.*<sup>120</sup> Pracovnice mluví nejenom o nevyhovujícím prostředí, ale také o neuspokojování psychických potřeb dítěte<sup>121</sup> a citové vazbě.<sup>122</sup> V tomto případě je situace závažnější a není vhodné dlouhodobě vyčkávat, zda se situace sama upraví. Dítě pravděpodobně není v bezprostředním ohrožení (lze předpokládat, že situace již nějakou dobu trvá), pracovnice by měla tedy zvolit takové postupy, které nejsou unáhlené. Může se rozhodovat na základě informací, které nejsou kompletní, její vnímání celé situace může být subjektivní. O svých pochybnostech by srozumitelnou a citlivou formou měla také promluvit s pěstounskou rodinou.

Příčinou tohoto dilematu může být to, že pracovník se bojí zasáhnout, aby neztratil s rodinou kontakt, popřípadě jeho nerozhodnost může vycházet z jeho zkušeností.

#### **4.3.6 Říct, nebo neříct dítěti, že je v pěstounské péči**

Říct, nebo neříct, to je dilema pro dvě pracovnice. Dilema se dotýká svěřeného dítěte, dalšími zainteresovanými osobami jsou doprovázející pracovník a pěstoun.

Jak již bylo zmíněno v dilematu Kontakt s biologickou rodinou - podporovat ho, nebo nepodporovat, pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými.<sup>123</sup> Každé dítě má právo na to znát své rodiče.<sup>124</sup> Pokud se o svém původu nedozví, může to ohrozit jeho autonomii, pokud se to dozví, tak to může vést ke zhoršení situace. K tématu autonomie se vyjádřila Ch. L. Clark, která k němu uvádí, že doprovázející pracovník se může ocitnout

---

<sup>120</sup> Respondent R5

<sup>121</sup> Srov kapitola 1.4.1

<sup>122</sup> Srov. kapitola 1.4.4

<sup>123</sup> Srov. zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů - § 47a, odst. 2, písm. h)

<sup>124</sup> Srov. *Úmluva o právech dítěte* [online], článek 7.

v pozicích, které mají významný vliv na život klienta.<sup>125</sup> Které z těchto dvou možností by pracovníce měly dát přednost?

V následujících dvou citacích stojí pracovníce před důležitým rozhodnutím, zda dítěti říct, nebo neříct, že je v pěstounské péči. „*Napadla mě ještě jedna situace, týká se to sdělování dítěti o jeho historii, to znamená, že není biologickým dítětem. Střetávají se dvě možnosti, říct to dítěti, ačkoliv v té rodině probíhá zrovna něco jiného, akutního a pěstouni se necítí ještě pro tu chvíli. Anebo to odkládat, což přináší samozřejmě další rizika. Jednak, že se to dítě doví nebo že se to doví pozdě a už si to bude prožívat hůř. Tak to je docela velké dilema. Jestli to říct co nejdříve, nebo to oddalovat, obě možnosti přinášejí svá rizika.*“<sup>126</sup> Pracovnice vnímá, že je důležité, aby dítě vědělo, odkud přišlo. Pěstouni si také uvědomují neúnosnost této situace. Všichni se obávají toho, aby se dítě pravdu nedozvědělo od někoho jiného. Zároveň pracovníce vidí, že v náhradní rodině nastaly další obtíže, a není si jistá, zda by tento fakt dokázalo dítě v danou chvíli zpracovat.

Podobně tuto situaci vnímá i další pracovníce. „*Mám tady téma identita dítěte. Jako doprovázející pracovník se teď setkávám s rodinou, kde dítě neví, že je v pěstounské péči a k tomu se ještě přidružily další komplikace v rodině. Otázka, kterou si teď pokládám je, že teď z mé pozice pracovníka bych měla přimět matku, protože dítě už je školou povinný, ze zákona vlastně dáno, že dítě do šesti let věku by se mělo o své identitě dozvědět. Dítěti je teda sedm a jeho identita mu není známa. Nevím, co teď upřednostnit. Jestli vyřešit situaci a říct mu to, nebo počkat, až se vyřeší situace sama. Peru se s myšlenkou, jestli je vhodný načasování a jestli prostě, co je lepší - říct, anebo neříct to. Určitě do budoucna je to téma, který se musí řešit.*“<sup>127</sup>

Pracovnice v uvedených příkladech kladou důraz na to, že dítě má vědět, že vyrůstá v náhradní rodině, má právo znát svou minulost. Vzhledem k tomu, že jsou s rodinou v častém a důvěrném kontaktu, tak se jim může stávat, že pravidla, která vyplývají z legislativy a etického kodexu, najednou pro ně nejsou tak srozumitelná, jak se domnívaly.

Mají několik možností, jak by mohly postupovat. Toto téma můžou ve spolupráci s náhradní rodinou dítěti otevřít. Reakce dítěte jsou nepředvídatelné, proto by měly být připraveny na všechno. Měly by vycházet ze znalosti konkrétního dítěte, na všechno by

---

<sup>125</sup> Srov. CLARK, Ch. L. *Social work ethics: Politics, principles and practice*, s. 15.

<sup>126</sup> Respondent R7

<sup>127</sup> Respondent R5

se měly připravit nejenom ony samy, ale i pěstouni. Bylo by vhodné, aby ve spolupráci s pěstouny společně vypracovaly plán, jak se toto dítě sdělí. Zde by měly být ošetřeny i možné náročné situace, které mohou nastat. Cílem plánu by byla minimalizace rizik, které mohou nastat. Oznamáním dítěti riskují jeho případnou újmu a ztrátu důvěry nejenom k sobě, ale především k náhradním rodičům. Pokud nezasáhnou, tak je riziko toho, že se dítě pravdu dozví od někoho ve škole, od sousedů či kamarádů. Můžou to také nechat v kompetenci pěstounů, na toto téma s nimi otevřeně hovořit, sdělovat jim, jaká jsou pro a proti. Budou vyčkávat, co se bude dít, budou však pěstouny podporovat, ať se rozhodnou k jakémukoliv kroku. Nesmí se nechat ovlivnit svými pocity, aby dál zachovaly kvalitu poskytované pomoci.

Příčina dilematu může vycházet jednak z osobnostních předpokladů, kdy má pracovník své vnímání toho, co je správné a co ne, ale také z nejasných cílů služby, které mohou být příliš obecné. Cílová skupina služby je opravdu pestrá, proto je obtížné stanovit dílčí cíle. Jak uvádí L. Musil, tak ani ten nejjednodušší cíl nemusí být srozumitelný a jasný. Cíl prezentuje jakousi vizi, o které může mít každý pracovník jinou představu.<sup>128</sup>

#### **4.3.7 Otázka hranic - být profesionálem, nebo kamarádem**

Dvě pracovnice se zmiňovaly o tom, jak nastavit hranice, zda být v rodině profesionálem, nebo kamarádem. Dilema se týká pracovníka a rodiny. „*Tohle téma je taky takový aktuální, to je vymezení se k té rodině, jako jaká je moje pozice tam. Oni často chtějí, vlastně to spíš vyplývá z toho, že tam chodím často a už několik měsíců, že mají pocit, že jsem spíš jejich rodinná kamarádka a pak mě zvou na různé rodinné oslavy a na obědy a prohlíží si se mnou fotoalba a dávají mi domů cukroví. To je jako, jestli trochu povolím, nebo ne. Často přemýšlím, jestli ano, nebo ne, jestli tam budu chodit v té rovině, že jsem jako partnerem, nebo ten profesionál.*“<sup>129</sup>

Přílišná formalizace přístupu pracovníka k rodině může vést k tomu, že bude rodinou vnímán jako někdo, kdo si u nich plní své povinnosti, pěstounům se může zdát jako nedostupný a obtížně s ním budou sdílet svá osobní témata. Naopak neformalizovaný pracovník může být rodině dobrým kamarádem, se kterým si mohou o čemkoliv popovídat, na druhou stranu s sebou nepřináší doporučení a neupozorňuje na

---

<sup>128</sup> Srov. MUSIL, M. *Ráda bych Vám pomohla, ale“: dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 48.

<sup>129</sup> Respondent R1

nedostatky poskytované pěstounské péče. Jednotlivá setkání nemají jasnou strukturu, práce na zakázkách je nahodilá.<sup>130</sup>

Nemá-li pracovník svůj vztah k rodině vnitřně vymezen, může jen obtížně dodržovat hranice.<sup>131</sup> Hranicí rozumíme dělítko, které vymezuje, co je záležitostí mou a co toho druhého. Pracovník rozlišuje zájmy své a rodiny, má odpovědnost jen sám za sebe. K. Kopřiva hovoří o splývání, kdy doprovázející pracovník bere záležitosti rodiny za své vlastní, přebírá za ni i ty kompetence, které si je schopna zajistit sama.<sup>132</sup> Jedna z pracovníků upozorňuje na to, že pokud má k rodině kamarádský vztah, tak má tendence jí ulevovat od jejich povinností. „*A taky tam vnímám to, že jsem v některých rodinách spíš tím kamarádem, a to mi pak způsobuje to, že jim v něčem ulevuji.*“<sup>133</sup>

Pracovníci nemusí zcela rozumět tomu, co je jejich úkolem v rodině. Dále může být překročení hranic způsobeno touhou se rodině co nejvíce přiblížit. Prevencí tohoto dilematu jsou pravidelné porady, supervize a intervize. Dále je to práce na metodických pokynech, které se v pravidelných intervalech aktualizují. Pracovník by měl jednou za čas zjišťovat, jak jsou pěstouni spokojeni s poskytovanou službou. Další možností je, aby v určitých obdobích do rodiny s doprovázejícím pracovníkem vstupoval i koordinátor služby, který poté může pracovníkovi dát zpětnou vazbu.

#### **4.3.8 Ukončit spolupráci, nebo neukončit**

Toto dilema se týká nejasnosti ohledně ukončení spolupráce s rodinou. Pracovník se rozhoduje, zda má i nadále s rodinou udržovat vztah i přesto, že rodina se vůči němu silně vymezuje či úmyslně neplní podmínky, které vyplývají z dohody o výkonu pěstounské péče. Tuto situaci označily za dilematickou dvě pracovníce. Dilema se týká doprovázejícího pracovníka a pěstounů.

*„Ještě mne napadla jedna věc, když se klient silně vymezuje ke spolupráci se mnou. Pracovat, nebo ukončit práci. Jestli pracovat dál, nebo nespolupracovat. Spolupracovat i přes jeho odpor a hledat cesty, i když je to tak komplikované a jít v podstatě proti jeho*

---

<sup>130</sup> Srov. SEMERÁDOVÁ, M., ČERNÁ, R., ZACHAŘOVÁ, B. *Metodika doprovázení: podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče*, s. 66.

<sup>131</sup> Srov. NEDĚLNÍKOVÁ, D. Etická dilemata v terénní sociální práci. In JANOUŠKOVÁ, K. (ed.), NEDĚLNÍKOVÁ, D. (ed.) *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro sociální pracovníky*, s. 384.

<sup>132</sup> Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*, s. 79.

<sup>133</sup> Respondent R7

*vůli a rozhodnutí, anebo ukončit spolupráci a vědět, že tam je nutná práce, že tam vidíš důvody v té rodině zůstat a nechat to být.* <sup>134</sup>

Podle Úlehly je nejčastější příčinou k ukončení spolupráce nejasnost zakázky a nejasně formulované cíle.<sup>135</sup> Velkým úskalím může být fakt, že pěstounská rodina si musí zvolit, se kterou doprovázející organizací bude spolupracovat. V případě této pěstounské rodiny došlo k tomu, že ve městě, kde žijí, je jen jedna doprovázející organizace.

Pokud bude pracovník v rodině setrávat, tak zde nelze hovořit o vzájemné spolupráci. Pěstouni ho pravděpodobně vnímají jako nutné „zlo“. Velmi obtížně se budou stanovovat jakékoliv zakázky nebo cíle, na kterých má rodina zájem pracovat. Od pracovníka si budou držet odstup, on samotný se pak v rodině nemusí cítit dobře, může tam vstupovat s obavami a nejistotou. Samozřejmě, že existuje možnost, že se „ledy prolomí“. Pracovník bude v pozici kontroly, kdy bude dohlížet na to, zda je naplňována dohoda o výkonu pěstounské péče. Pokud spolupráci s rodinou ukončí, tak to pro rodinu může signalizovat, že dosáhla svého. Zároveň pracovník vnímá, že v rodině může být něco v nepořádku a svým odchodem by tak mohl něco zanedbat. Oddalování ukončení spolupráce tak může souviset se strachem, že by se svěřeným dětem mohlo něco stát.

Jednou z příčin tohoto dilematu může být fakt, že novela zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, se vztahuje na všechny pěstouny bez ohledu na to, od kdy jimi jsou. Pěstouny se stali za jiných podmínek, které se změnily. Dále náhradní rodina nemusí rozumět tomu, v čem by jí doprovázející pracovník měl být nápomocný.

#### **4.4 Co doprovázejícím pracovníkům pomáhá**

Pracovnice nejčastěji jako nejúčinnější prostředek, jak předcházet etickým dilematům, viděly v supervizi, ať už manažerské nebo týmové.<sup>136</sup> Tuto oporu zmínilo pět pracovnic. Ve čtyřech případech byla uvedena intervize, která se věnuje konkrétním případům.<sup>137</sup> Tři pracovnice uvedly, že pokud jsou na schůzce, kde se s etickým dilematem setkají, tak jim pomáhá se ihned po návratu z rodiny se svým dilematem

---

<sup>134</sup> Respondent R6

<sup>135</sup> Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, s. 109.

<sup>136</sup> Srov. respondent R.3, R4, R5, R6, R7

<sup>137</sup> Srov. respondent R4, R5, R6, R7

svěřit ostatním kolegyním.<sup>138</sup> Jedna z pracovnic sdělila, že proto, aby se mohla svěřovat, tak potřebuje mít důvěru v týmu a vědomí toho, že za své názory nebude souzena.<sup>139</sup> Jedna z dotázaných se svým etickým dilematům věnuje především vnitřně a sama pro sebe si hodnotí, zda je její přístup správný, nebo není.<sup>140</sup> Dále jako prevenci pracovnice uváděla, že je dobré se se svými dilematy před ostatními neuzavírat, naopak je vhodné je ventilovat a řešit je.<sup>141</sup> Jedné z dotázaných pomáhá studium odborné literatury a účast na školeních.<sup>142</sup> Další z dotázaných vidí řešení v tom, aby ona a i pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí nahlížely na podstatné věci stejně, v tom by jim měly být nápomocna metodická doporučení.<sup>143</sup> Často byly zmiňovány opory, které jsem popsala v předchozí kapitole své práce.

Některé pracovnice uvedly, že za původce svých dilemat považují to, že jim chybí argumenty pro některé postupy, nerozumí tomu, proč by to tak mělo být, a tak vycházejí ze svého vnitřního přesvědčení.<sup>144</sup> Další z dotázaných si myslí, že dilemata jsou způsobena i nedostatkem informací, které by měla mít k dispozici.<sup>145</sup> Tři pracovnice mluvily o tom, že se na svém pracovišti cíleně etickým otázkám nevěnují, protože při poradách či supervizích se často objeví věci, které mají přednost. Pokud se tedy tomuto tématu věnují, tak je to spíše nárazové.<sup>146</sup>

## 4.5 Shrnutí

Dilemata identifikovaná na základě rozhovorů s pracovníky se týkají sociální práce s pěstounskými rodinami, některá dilemata se mohou prolínat. Doprovázející pracovník se řídí zákony, metodickými doporučeními, normami, stejně tak i etickým kodexem. Při reflexi dilemat vyvstává otázka, zda jsou tyto předpisy dostatečné a reflektují každodenní praxi těchto pracovníků. Ve druhé části práce byly popsány legislativní dokumenty, kterými se jejich činnost řídí. Uvedená etická dilemata jasně ukazují, že zákony a jiná nařízení nemohou vyřešit všechny obtíže. Pracovníci se tak řídí obecnými pravidly, mnohdy jsou však nuceni k vlastnímu výkladu, který je může uvádět do

---

<sup>138</sup> Srov. respondent R1, R3, R5

<sup>139</sup> Srov. respondent R6

<sup>140</sup> Srov. respondent R7

<sup>141</sup> Srov. respondent R5

<sup>142</sup> Srov. respondent R4

<sup>143</sup> Srov. respondent R6

<sup>144</sup> Srov. respondent R2, R3

<sup>145</sup> Srov. respondent R3

<sup>146</sup> Srov. respondent R1, R6, R7

nejistoty. U dilemat Podporovat, nebo nepodporovat kontakt s biologickou rodinou, Postupovat dle konkrétní situace, nebo nařízení, Nevhodnost pěstounské péče - zasáhnout, nebo nezasáhnout a Říct, nebo neříct dítěti, že je v pěstounské péči, dochází ke střetu pravidel, nařízení či zákonů s potřebami rodin a jejich svěřených dětí. Tyto dilematické situace nejsou nežádoucí, doprovázející pracovníci se díky nim mohou mnohému přiučit.

U dilemata Práce s informacemi - sdělit je, nebo nesdělit, Zakázka uživatele nebo zakázka pracovníka, Otázka hranic - být profesionálem, nebo kamarádem a Ukončit, nebo neukončit spolupráci, se objevují situace, ve kterých se střetává oblast pomáhajícího vztahu s pomocí, kontrolou, mocí a odpovědností. Pro náhradní rodiny doprovázející pracovník často představuje někoho, komu se mohou svěřit. Protože se jedná o dlouhodobou spolupráci a pracovník se s rodinou pravidelně a často setkává, tak může docházet k vytvoření určité vzájemné vazby. Nutné je tak neustálé vyjasňování účelu a cílů spolupráce, stejně jako role pracovníka.

Vyjmenovaná etická dilemata jsou dilematy aktuálními. Pomáhající pracovníci nacházejí potřebnou pomoc v rámci supervize, porad týmu, intervizích setkání nebo u svých kolegů. Dilematické situace jsou často provázeny emocemi, při společných setkáních je mohou pracovníci ventilovat. Aby k tomuto mohlo docházet, tak je potřeba určitá míra vzájemné důvěry.

## 5 Rozbor etického dilematu

V rámci této kapitoly bude jedno z dilemat, které pracovnice uvedly, charakterizováno z pohledu utilitarismu a etiky I. Kanta. Tyto směry jsem zvolila proto, že v rámci studia jsem se s nimi setkávala nejčastěji. Dalším důvodem je to, že tyto etiky se zdají být dnes nejlivnějšími a stále jsou to aktuální etické směry. Proto jsem se rozhodla je použít ve své práci. O každém směru by se dalo napsat mnoho, pro omezený prostor nejsou rozebrány do podrobných detailů, kterým pro naplnění cíle práce není nezbytně nutné se v dalším textu věnovat. Naopak je vhodné se zabývat takovými hledisky, která se mohou uplatnit při jednání doprovázejících pracovníků.

Uvedené etické teorie nevnímám jako dva směry, které jsou od sebe odtržené, v širším kontextu spolu mohou souviset. Obě mají svá specifika, to však neznamená, že některé své aspekty nemohou mít podobné. Každý jedinec se může přiklánět k jiné, některá mu může být bližší, protože v ní vidí odůvodnění pro své rozhodnutí. To neznamená, že člověk dojde k jinému řešení, když se bude rozhodovat dle té či oné etické teorie.<sup>147</sup> V našem konkrétním životě jednáme podle jistých pravidel, aniž bychom znali etické teorie. Většina lidí je nikdy ani znát nebude. V této práci jde tedy o teoretické objasnění možných etických východisek, která však zůstávají u většiny jednajících nereflektovaná. Osobně se domnívám, že by pracovníci v sociální sféře měli mít povědomí o vybraných etických teoriích, protože se pak mohou na dilematické situace podívat z jiného úhlu pohledu, a to jim může být nápomocné v dalším rozhodování. Z tohoto důvodu jsem tuto kapitolu do své práce zařadila.

Zvolila jsem etické dilema, které bylo pracovnicemi zmiňováno nejčastěji, a to Podporovat, nebo nepodporovat kontakt s biologickou rodinou. Vybrala jsem si ho z důvodu četnosti výskytu, neboť jej uvedlo šest ze sedmi pracovnic. Dalším důvodem se pak stala skutečnost, že toto téma je často diskutováno mezi samotnými pracovnicemi, a v neposlední řadě hrál roli i fakt, že výše zmíněné dilema bylo respondenty velmi dobře popsáno. Pro úplnost zde uvedu popis dilematu jednou z pracovnic.

---

<sup>147</sup> Srov. JINEK, J., KŘIŠŤAN, A. Etická teorie a její aplikace - problém pro sociální práci. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. 2011, č. 2. ISSN 1213-6204, s. 126-127.



Pracovnice kooperuje s náhradními rodinami. Její činnost se řídí především zákony, vyhláškami, metodickými pokyny nebo doporučeními koordinátora služby a pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Samotní pěstouni mají jasně stanovená práva a povinnosti, které vyplývají z uzavřené dohody o výkonu pěstounské péče. Dále je v náhradní rodině svěřené dítě, jež si s sebou přináší celou řadu vzpomínek a často negativní zkušenosti s biologickými rodiči. Každý z účastníků si povinnost kontaktu s biologickou rodinou vykládá po svém a každý z nich přihlíží k jiným skutečnostem. Pracovnice během rozhovoru popsala dilema takto: *„Zákon říká, že to má být, nadřízená říká, že to taky má být. No jo, ale má to být v zájmu dítěte, ale nikde není úplně vysvětlený, co se tím jako myslí. Takže já si myslím, že to v zájmu není, ale ospoďačka a nadřízená si zase myslí, že to musím podporovat. Jako třeba ti biologičtí rodiče to dítě týrali, pak jim to dítě vzali nebo ho dali pryč a už se o to dítě nezajímají. No a já najednou musím ten kontakt podporovat, i když to dítě z toho má hrůzu a ten pěstoun vlastně taky. Takže jako nevím, jak to budu dělat, mně je to hrozně prosti srsti, ale seshora na mě tlačí a já prostě vím, že to není v zájmu dítěte a nikdo to nechce pochopit.“*<sup>148</sup> Pracovnice staví do popředí to, jak ona vnímá obsah pojmu zájem dítěte a také to, že biologičtí rodiče se k dítěti chovali nehezky, proto ona nemá důvod kontakt podporovat. Stojí tak na straně svěřeného dítěte a pěstouna. Jejím argumentem proč kontakt nepodpořit, je skutečnost, že dítě ve své původní rodině prožívalo něco hrozného.

Na toto dilema budu nyní nahlížet jako na abstraktní situaci, kterou popíšu z hlediska principů etiky I. Kanta a utilitarismu.

## 5.1 Náhled na dilema z pozice etiky I. Kanta

I. Kant vychází - zjednodušeně řečeno - z faktické danosti mravního vědomí, které zakouší každý člověk. Ve vědomí, že mám něco pro druhého člověka udělat, se manifestuje vědomí mravního zákona. Etické nároky, které z mravního zákona plynou, nazývá povinností. Povinnost v případě etiky I. Kanta není něčím, co nám někdo přikáže, nýbrž rozum si ji ukládá sám. To I. Kant nazývá autonomií praktického rozumu. Mravní povinnost musí platit pro všechny lidi stejně, je pro všechny jedince stejně závazná, nesměšujeme ji s představou osobního prospěchu.<sup>149</sup> Bezpodmínečná

---

<sup>148</sup> Respondent R1

<sup>149</sup> Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 22-23.

povinnost je formulována v kategorickém imperativu, který je, co se týká své platnosti, bez záměru, platí bezprostředně, je objektivní a univerzální. Požaduje, aby v našem životě byl etický obsah. Eticky dobré jednání spočívá v jednání, které zde neslouží jako prostředek pro nějaký další úmysl. Pro posouzení mravní kvality jednání bere v úvahu pouze motivy tohoto jednání. Přesto ale samozřejmě není jedno, jaké následky naše jednání má. Jedinec si je vědom, že je na něj kladen mravní nárok. Narozdíl od hypotetického imperativu, který vypovídá pouze o tom, zda je jednání dobré ve vztahu k nějakému možnému úmyslu.<sup>150</sup> I. Kant vyjádřil kategorický imperativ touto základní formulací: *Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*<sup>151</sup>

Pracovnice v uvedeném dilematu cítí, že nesmí kontakt podpořit. Na druhou stranu ví, že nebude schopna tomuto požadavku dostát, rovněž si uvědomuje, že jí náhradní rodina ani dítě nebude důvěřovat, bude-li se rozhodovat proti jejich přání. Svádí ji to k tomu, aby stála na straně rodiny. Pracovnice může cítit beznaděj, může být znechucena ze stávajícího nastavení systému. Může si položit otázku, co jí je vlastně do toho, že se může chovat tak, jak nařizuje legislativa a nebude tak někomu přispívat k jeho spokojenosti. Náhradní rodina se svěřeným dítětem by i nadále mohla existovat, kdyby někdo tu a tam zohledňoval zájem dítěte, většinu času by však přání dítěte nerespektoval. Náhradních rodin, které účast doprovázející pracovnice potřebují, je mnoho.

Pracovnice na situaci nazírá ze svého zorného pole. Na základě svých vnitřních zkušeností a vlastního či cizího vnějšího projevu a chování usuzuje na psychické dění, to je empirické nebo reflektované.<sup>152</sup> Dítě a náhradní rodiče své zkušenosti pracovníci prezentují ústně. Zprostředkování objektivního světa tak může být problematické. Tyto dvě reality (pracovnice a náhradní rodiny) mají být rovnocenné a měly by se podílet na výsledném jednání. Pracovnice se ve své každodenní praxi orientuje dle určitých zásad, které subjektivně pokládá za přijatelné.

Jestliže by si stanovila pravidlo, že nebude kontakt podporovat tam, kde rodiče dítě ohrožovali a jednala by dle toho, tak by její jednání bylo mravně správné. Pracovnice by chtěla, aby se tak chovali i ostatní kolegové.

---

<sup>150</sup> Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*, s. 78-83.

<sup>151</sup> Tamtéž, s. 91.

<sup>152</sup> Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 45.

Kdyby k člověku bylo přistupováno pouze jako k prostředku, tak by byl věcí. Věc může libovolně užívat ta či ona vůle. Ve svém jednání pracovnice respektuje nejen vlastní osobnost, ale také osobnost toho druhého, proto se jí nesmí užívat jako pouhého prostředku. Každá rozumná bytost je účelem sama o sobě. Člověk je konečným účelem jako mravní bytost, jako bytost, která je schopna dobra sama ze sebe a má konečný účel vytvářet, realizovat morální svět.<sup>153</sup> S žádným člověkem se nesmí zacházet pouze jako s prostředkem pro uskutečňování zájmů jiných. Ze subjektu lidské důstojnosti se nesmí vytvořit objekt pro vůli druhých.

V tomto dilematu je dítě užíváno pouze jako prostředku. Nutnost být v kontaktu s rodiči naplňuje Úmluvu o právech dítěte, legislativu naší republiky či požadavek koordinátora služby. Dítě je také prostředkem k dosažení štěstí druhých. Někdy je svěřené dítě tak malé, že nemůže sdělit svůj názor. Dítě je člověkem a člověk jako rozumná bytost je osobou a jako taková musí být respektována a musí být předmětem úcty.<sup>154</sup> Mravní autonomie musí být přiznána každému, a to i tomu, který se nemůže momentálně vyjádřit, to je nutné pro zachování lidské důstojnosti. Malé dítě ještě nemusí mít plnou mravní autonomii. Tu bude získávat se zvyšujícím se věkem, tak jak bude mít stále větší podvědomí o své odpovědnosti a svých rozhodnutích. Lidská důstojnost může být zachována, ať se pracovnice rozhodne jakkoliv, s respektem k dítěti (pěstounům) mu může něco odepřít, nesplní mu vše, co by chtělo.

Na stranu druhou pracovnice kontakt odmítá podporovat, protože je jí dítě líto. V tomto případě by se jednalo o nemorální jednání, protože dítě by zde bylo pouze prostředkem. Jako morálně jednající člověk by se pracovnice projevila, kdyby pravidlo podporovat kontakt mezi dětmi a rodiči bylo zakotveno v pravidlech zařízení, její povinnost by tak vycházela ze stanovených předpisů. Její jednání by muselo být přijatelné i pro všechny ostatní pracovníky. Dítě nelze považovat za pouhý prostředek k dosažení vlastního cíle. Převzetím odpovědnosti za něj opomím jeho lidství a důstojnost. Toto jednání nelze hodnotit jako mravně správné, protože pracovnice tak jedná na základě strachu, takové jednání není motivováno povinností. Přebírání odpovědnosti za klienty je v pomáhajících profesích častým jevem. Pracovnice přijímá sebe jako účel o sobě, je nezbytné, aby tak přistupovala i k dítěti v rodině, které má lidskou důstojnost, proto ho musí respektovat jako účel sám o sobě. Obě strany mají právo, přímo povinnost, se podílet na řešení vzniklé situace.

---

<sup>153</sup> Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 56.

<sup>154</sup> Srov. KANT, I. *Kritika praktického rozumu*, s. 91.

Pracovnice může jednat z povinnosti k organizaci, kdy její pravidla dodržuje např. jenom proto, aby si udržela pracovní místo, v tomto případě nelze o mravně správném jednání mluvit. Stejně je to i v případě, pokud by k takovému jednání byla nucena. Pracovnice by tak následovala někoho jiného a nerozhodovala by se sama.

## 5.2 Náhled na dilema z pozice utilitarismu

Utilitarismus kombinuje čtyři principy, které na sebe navazují. Prvním je princip následků, kdy nehodnotíme, zda je jednání samo o sobě správné nebo špatné, ale posuzujeme ho na základě následků, které od něj lze očekávat. Ptám se, jaké následky by mé jednání mohlo mít? Druhým principem je princip užitečnosti, který se zabývá tím, zda je mé jednání užitečné pro daný cíl, který má být dobrý sám o sobě. Na tento princip navazuje princip hédonismu, kdy nejvyšším dobrem je lidské štěstí a naplnění touhy po štěstí. Posledním principem je princip sociální, který poukazuje na to, že nejde o egoistický hédonismus, ale jde o štěstí všech, kterých se mé jednání dotýká. Ptám se, zda mé chování podporuje štěstí všech lidí, kterých se mé jednání dotýká?<sup>155</sup> Jednání pracovnice se neposuzuje podle toho, jaké důvody jí k jednání vedly, ale podle následků, které její jednání vyvolá, z hlediska jeho užitečnosti.

Přirozené jednání pracovnice je, že během své každodenně prožívané praxe vyhledává potěšení a štěstí a snaží se vyhybat bolesti a utrpení. Pracovnice pracuje s rodinou, která je pestrá co se týče složení, věku nebo výskytu sociálně patologických jevů. Všichni její členové mají stejnou hodnotu a důstojnost jako sama pracovnice. Se všemi tak musí jednat stejně, co je dobré pro jednoho, je dobré i pro druhého. V potaz je brán každý jedinec, je zde prostor pro hodnotu každého jednotlivého člověka. Pracovnice bude jednat v zájmu jedince. Co by měla dělat v případě, že jsou v rozporu zájmy více jedinců, kterých se dilema týká? Jak již bylo zmíněno, utilitarismus odmítá egoistický hédonismus. V rozhodování tak nejde jen o štěstí samotné pracovnice, ale i o štěstí všech, kterých se její jednání dotýká. Co tedy dělat v konfliktu zájmů jednotlivců? Aby bylo dosaženo sociálního prospěchu, je třeba co největší štěstí pro co největší počet lidí.<sup>156</sup> Je tedy možné dítěti či pěstounům nevyhovět, pokud bude dobro zajištěné pro co nejvíce lidí a budou porovnány důsledky jednání. V této etice jde o štěstí celku, ne jednotlivce.

---

<sup>155</sup> Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 32-34.

<sup>156</sup> Srov. tamtéž, s. 34.

Pokud se pracovnice v uvedeném dilematu bude rozhodovat dle toho, co přinese užitek co nejvíce lidem, pravděpodobně by zvolila možnost kontaktu dítěte s biologickou rodinou podporovat. Na jedné straně by stáli biologičtí rodiče dítěte, koordinátor služby, pracovník orgánu-sociálně právní ochrany dětí a ti, co legislativu vytvořili. Na straně druhé by byli pěstouni a svěřené dítě. Náhradní rodina má méně členů, proto je třeba vyhovět druhé straně, protože v tomto případě se bude štěstí dotýkat většího počtu lidí. Může dojít i k opačné situaci, kdy pracovnice kontakt dítěte s biologickou rodinou podporovat nebude. Dítě i pěstouni budou šťastní, kolegyně v zaměstnání ji budou chválit, mohou se rozhodnout, že se ve svých rodinách tak zachovají i ony. Tím by mohlo dojít k uspokojení většího množství lidí. Na tomto případě lze vidět, že jedno rozhodnutí nemusí být nutně špatné a druhé dobré. I v rámci jednoho etického přístupu lze odůvodnit odlišná rozhodnutí, obzvláště pokud nebudeme brát štěstí pouze kvantitativně, ale i kvalitativně.

Všichni jsme stejně důležití, nikdo není někomu nadřazený nebo podřízený, každý jedinec má hodnotu. Nikdo není oprávněný rozhodovat o někom jiném. V případě, že by se pracovnice rozhodovala z pozice moci (v případě, že by postupovala jen podle legislativy), tak by její jednání nebylo mravně správné. Pracovnice musí zhodnotit pozitiva a negativa možných důsledků, které by její jednání mohlo přinést. Rozhodla by se na základě převažujících pozitiv. Správnost jednání určují jeho důsledky. Pracovnice své jednání hodnotí také s ohledem na to, zda jsou dodržována nebo porušována pravidla organizace. Nejdříve musí zhodnotit všechny možné důsledky svého rozhodnutí, aby se rozhodla, po kterém jednání by následovalo větší dobro.

V případě utilitarismu by pracovnice mohla za rodinu převzít zodpovědnost (neznamená to, že by vystupovala z pozice moci), protože následky takového jednání by byly hodnoceny kladně. Pracovnice posuzuje rodiče na základě jeho konkrétního chování a jednání, které má dobré či špatné důsledky pro dítě. Tedy pokud má biologický rodič o dítě zájem, který vhodným způsobem projevuje, tak by kontakt měla podpořit i přesto, i když se domnívá, že chování rodiče může mít pro dítě špatné důsledky.

### **5.3 Shrnutí**

I. Kant zdůrazňuje, že člověk je rozumná bytost schopná mravního jednání, proto se s ním nesmí zacházet pouze jako s prostředkem. Pracovnice během své práce musí

k dítěti přistupovat jako k účelu, kdy respektuje jeho důstojnost a absolutní hodnotu. Může se však stát, že ho může užívat jako prostředku k dosažení svých cílů. Pracovnice při svém rozhodování tak musí brát v potaz zájem dítěte, který sama ve svém dilematu zmiňovala.

Z pohledu utilitarismu jde o štěstí všech, kterých se jednání dotýká. Důraz není kladen na štěstí jednotlivce, ale na štěstí celku. Pracovnice během svého rozhodování hodnotí možné důsledky svého jednání. Rozhodne se pro jednání, které přinese největší dobro. I. Kant říká, že člověku nesmí být lhostejné, co z jeho jednání vzejde, k posouzení morální kvality však musí zohledňovat pouze smýšlení konkrétního jedince. Naproti tomu utilitarismus hodnotí jednání na základě následků.

Lze si všimnout toho, že v rámci těchto etických teorií vyloženě dobré či špatné rozhodnutí patrně neexistuje. Obě nám mohou zdůraznit různé prvky našeho rozhodování, nejsou však návodem, jak by se pracovnice zachovat měla.

## Závěr

Na závěr této práce stručně zhodnotím, zda se podařil naplnit její cíl vytyčený v úvodu. Zároveň se pokusím o zobecnění některých závěrů a nabídnu doporučení pro praxi.

Cílem práce bylo zjistit, zda doprovázející pracovníci při výkonu své profese vnímají etická dilemata a pokud ano, jaká to jsou. Z rozhovorů, které jsem vedla, bylo patrné, že si vzájemné propojení uvědomují, ovšem blíže ho nedokázali specifikovat. Bylo pojmenováno osm etických dilemat, se kterými se pracovníci ve své praxi setkávají. Všechna pocházejí z každodenní praxe pracovníků a jako takové je třeba je chápat. Domnívám se, že cíl práce byl splněn.

Pracovnice vnímají etický rozměr svého povolání. Uvědomují si, že se denně rozhodují o svém jednání a přemýšlejí o jeho možných důsledcích. O svých etických dilematech často samy privátně přemýšlí, protože pro jiný způsob nemají prostor a čas. Pracovnice vidí naději v supervizích a intervizích setkáních. Vnímají to, že služba už nějaký čas funguje a vzniká tak prostor, který by mohly cíleně využít pro diskusi o svých etických dilematech. Popsaná dilemata nemusí být konečným výčtem, v průběhu času se mohou objevovat další, nebo naopak mohou ubývat. Rozhodování je pro pracovnice náročnější v tom, že se jeho důsledky týkají většího počtu lidí. Výsledky nemohu vztahovat na doprovázející pracovníky jiných organizací, dá se však předpokládat, že se mohou setkávat s obdobnými etickými dilematy. Svou činnost totiž vykonávají v rámci stejné legislativy, pracují se stejnou cílovou skupinou a počáteční podmínky práce měli všichni totožné.

Tato práce přinesla i doporučení pro praxi, která nabízejí možnosti, jak snížit výskyt eticky dilematických situací u pracovníků. Je nutné ošetřit pravidla organizace tak, aby samotné pracovnice a koordinátor služby měli stejné představy o tom, jakým způsobem legislativní normy naplňovat. Pracovnice by dále měly mít možnost ovlivňovat pracovní postupy a uplatňovat je v praxi s ohledem na co nejvyšší úroveň služeb poskytovaných náhradním rodinám a svěřeným dětem. Pracovnice pravděpodobně neznají obsah dokumentů jako Listina základních práv a svobod, Úmluva o právech dítěte a dalších důležitých dokumentů, proto by s nimi měly být seznámeny a znát jejich obsah. Je nezbytná jejich účast na supervizích a intervizích, kde

se se svým dilematem můžou svěřit a kolegyně jim mohou nabídnout jiný pohled na věc. Dalším doporučením je, aby doprovázející organizace měla napsány metodiky, ve kterých bude uvedeno, jak se v kterých rizikových situacích zachovat. Pracovníci musí postupy, které jsou v metodikách uvedeny, znát. Doporučuji také to, aby pěstounské rodiny byly již na začátku spolupráce upozorněny na to, že některé (jaké a proč) informace jsou sdělovány orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Dále uvádím doporučení, která se dají vztáhnout do praxe jakékoliv organizace, jejíž zaměstnanci doprovází pěstounské rodiny. Psala jsem o tom, že je nutné, aby organizace měla napsány metodiky. Tento požadavek bude pro všechny bez rozdílu povinný od 1. 1. 2015. Etické aspekty práce doprovázejících pracovníků zůstávají v pozadí, na pracovištích se této oblasti náležitě nevěnují. Jistou nadějí do budoucna jsou tak standardy kvality. Pracovníci potřebují mít podmínky proto, aby mohli etická dilemata v praxi reflektovat. Na těchto podmínkách by se měl podílet i nejvyšší orgán, tedy pracovníci Ministerstva práce a sociálních věcí. Domnívám se, že by bylo vhodné, aby téma dilematických situací a jejich možného řešení bylo zahrnuto do metodických materiálů. Z mého šetření jsem zjistila, že všechny pracovnice se s tématem etiky setkaly během studia ve škole, znalosti, které tam získaly, hodnotily jako velmi obecné až nedostatečné. Nedostatek tak spatřuji ve stavbě studijních programů, které se tématu etiky dostatečně nevěnují. Vážnější mezery však vnímám v nabídce dalšího vzdělávání doprovázejících pracovníků. Témata jsou většinou zaměřena na legislativu nebo přímou práci s rodinou. Nepopírám, že tyto oblasti jsou důležité. Jsem přesvědčená o tom, že prostor by měla dostat i témata, která se věnují etice v sociální práci. Dalším doporučením může být tvorba etického kodexu pro tuto skupinu pomáhajících pracovníků. Kodex by reflektoval potřeby dané cílové skupiny a pracovníků.

Závěrečné práce jsou často věnovány jednotlivým cílovým skupinám sociální práce. Tato práce se věnuje té druhé straně, která je v pomáhajícím vztahu potřebná - tedy pracovníkům. Domnívám se, že by mohla být inspirací dalším studentům, kteří by se chtěli dilematům doprovázejících pracovníků věnovat. Etická dilemata této skupiny pracovníků nebyla podle mých zjištění zkoumána. Realizovaná výzkumná sonda je tak jedním z prvních šetření, které se touto problematikou zabývá. Bylo by zajímavé zjistit, s jakými eticky dilematickými situacemi se setkávají pracovníci jiných doprovázejících organizací, jakým způsobem je řeší, atd. Tomu by se mohl věnovat rozsáhlý výzkum, který by mohl dilemata pracovníků jednotlivých organizací zmapovat a porovnat.



K tématu dilemat pracovníků, kteří doprovázejí pěstounské rodiny, není odborná literatura, která by se k této problematice vztahovala. Z českých autorů je to L. Musil, který vypracoval seznam dilemat, s nimiž se sociální pracovníci setkávají. Pro mé potřeby byl však tento zdroj příliš obecný.

## Seznam použitých zdrojů

- ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-11-3.
- BOWLBY, J. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-670-4.
- CAIRNS, K. *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0370-4.
- CLARK, Ch. L. *Social work ethics: politics, principles and practice*. Hampshire: Palgrave, 2000. ISBN-13: 978-0-333-71934-3.
- HAVRDOVÁ, Z. Supervize. In MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- JINEK, J., FISCHER, O. Etika v sociální práci. In MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- KAHOUN, V., ŠIMÁK, M. Sociálně-právní ochrana dětí. In KOUHOUN, V. a kol. *Vybrané kapitoly k sociální práci II., Sociální práce*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7387-054-5.
- KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0507-5.
- KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0152-5.
- KOLÁČKOVÁ, J. Supervize. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- KOLOUCHOVÁ, J. Psychická deprivace a možnosti její nápravy. In MATĚJČEK, Z., KOLOUCHOVÁ, J. et al. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jakou součástí profese*. 6. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-922-4.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd. dopl. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 5. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-504-2.

MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 4. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-325-3.

MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum, 1997. ISBN 80-85121-89-1.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

MATOUŠEK, O., HARTL, P. Nároky sociální práce a syndrom vyhoření. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.

MUSIL, M. *Ráda bych Vám pomohla, ale“: dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: M. Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.

NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

NEDĚLNÍKOVÁ, D. Etická dilemata v terénní sociální práci. In JANOUŠKOVÁ, K. (ed.), NEDĚLNÍKOVÁ, D. (ed.) *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků: sborník studijních textů pro sociální pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce, 2008. ISBN 978-80-7368-504-1.

PETRUSEK, M. *Velký sociologický slovník*. 2. sv., P-Ž. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.

PTÁČEK, R., KUŽELOVÁ, H., MARINOV, Z. a kol. *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011. ISBN 978-80-7421-039-6.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 6. aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

SEMERÁDOVÁ, M., ČERNÁ, R., ZACHAŘOVÁ, B. a kol. *Metodika doprovázení: podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče*. 2. vyd. Amalthea o. s., 2013.

SMUTKOVÁ, L. *Sociální práce s rodinou*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-069-1.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.

SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. Etický kodex sociálních pracovníků ČR In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1820-3.

ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-36-6.

VÁGNEROVÁ, M. M. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012. ISBN 978-80-87455-14-2.

#### **Periodika:**

JINEK, J., KŘIŠŤAN, A. Etická teorie a její aplikace - problém pro sociální práci. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. 2011, č. 2, s. 125-132. ISSN 1213-6204.

SLOVÁK, P. *Altruisté v pomáhajících profesích*. *Psychologie dnes*, 2006. č. 4., s. 25-35.

#### **Právní předpisy:**

Vyhláška o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochrany dětí ze dne 17. 12. 2012, příloha č. 1 Standardy kvality sociálně-právní ochrany

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

#### **Elektronické zdroje:**

CLARK, CH. *Moral character in social work* [online]. *British journal of social work* (2006) 36, 2006. [cit. 2013-12-10]. s. 75-89. Dostupné na [www: <http://www.lbbd.gov.uk/Training/Documents/SKMBT\\_C45212112715070.pdf>](http://www.lbbd.gov.uk/Training/Documents/SKMBT_C45212112715070.pdf).

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Vybrané demografické údaje v České republice* [online]. [cit. 2013-12-05]. Dostupné na [www: <http://www.czso.cz/cz/cr\\_1989\\_ts/0101.pdf>](http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0101.pdf).

DRÁBEK, J. a kol. *Vládní návrh* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 14. prosince 2011. [cit. 2013-11-27]. Dostupné na [www: <https://www.email.cz/download/i-ILgIMqdYjwIUz02lnAhuqI0K9b5fB6xSa9YhgJbz6T-tcWtNhp2xfFE-w59UIcaOFwTJqQ/d%C5%AFvod.%20zpr%C3%A1va%2B%C3%BApln%C3%A9%20zn%C4%9Bn%C3%AD%20SPOD.pdf>](https://www.email.cz/download/i-ILgIMqdYjwIUz02lnAhuqI0K9b5fB6xSa9YhgJbz6T-tcWtNhp2xfFE-w59UIcaOFwTJqQ/d%C5%AFvod.%20zpr%C3%A1va%2B%C3%BApln%C3%A9%20zn%C4%9Bn%C3%AD%20SPOD.pdf).

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA, PÁTÁ SEKCE. *Věc Havelka a ostatní proti České republice* [online]. Stížnost č. 23499/06. Štrasburk, 21. června 2007. [cit. 2014-01-14]. Dostupné na [www: <http://www.poradna-prava.cz/folder05/Havelkovi-rozsudek.pdf>](http://www.poradna-prava.cz/folder05/Havelkovi-rozsudek.pdf).

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA, PÁTÁ SEKCE. *Věc Wallová a Walla proti České republice* [online]. Stížnost č. 23848/04. Štrasburk, 26. října 2006. [cit. 2014-01-14]. Dostupné na [www: <http://www.poradna-prava.cz/folder05/Walлови-rozsudek.pdf>](http://www.poradna-prava.cz/folder05/Walлови-rozsudek.pdf).

*Národní zpráva o rodině* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004 [cit. 2014-01-03]. Dostupné na [www: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava\\_b.pdf>](http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf).

*Úmluva o právech dítěte* [online]. Organizace spojených národů: New York, 20. listopadu 1989. [cit. 2013-11-12]. Dostupné na [www: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>](http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf).

VÝBOR PRO PRÁVA DÍTĚTE. *Závěrečná doporučení ke 3. a 4. pravidelné zprávě České republiky* [online]. Organizace spojených národů, 17. června 2011. [cit. 2013-11-11]. Dostupné na [www: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/material.doc>](http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/material.doc).

ZÁŠKODNÁ, H., KUBICOVÁ, A. *Prosociální chování u pomáhajících profesí* [online]. [cit. 2013-12-12]. Dostupné na [www: <http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20120507004722424936.pdf>](http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20120507004722424936.pdf). ISSN 1212-4117.

## **Seznam příloh**

Příloha I.      Otázky pro pracovníky

# Přílohy

## Příloha I. Otázky pro pracovníky

Otázka č. 1: Vnímáte při své práci propojení sociální práce s etikou?

Otázka č. 2: Domníváte se, že rozumíte pojmu etické dilema?

Otázka č. 3: Setkáváte se s takovými situacemi při své činnosti?

Otázka č.4: Můžete uvést příklady některých dilemat, se kterými jste se ve své profesi setkala?

Otázka č. 5: Je něco, co vidíte jako prospěšné pro případné řešení dilemat?

Otázka č. 6: Věnujete se na svém pracovišti cíleně etickým otázkám, se kterými se setkáváte při výkonu své práce?

Otázka č. 7: Setkala jste se s tématem etiky během svého studia?

## Abstrakt

BÖHMOVÁ, M. *Vybraná etická dilemata pracovníků doprovázejících pěstounské rodiny*. České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce Dr. Ing. Alois Křišťan, Th.D.

**Klíčová slova:** rodina, náhradní rodinná péče, doprovázející pracovník, etické dilema, etické teorie

Diplomová práce se zabývá popisem etických dilemat, s nimiž se setkávají pracovníci doprovázející pěstounské rodiny. První část práce se věnuje rodině, protože ta je cílovou skupinou, se kterou doprovázející pracovník pracuje. Druhá část se věnuje náhradní rodinné péči, především jejímu legislativnímu vymezení. Toto vymezení pracovníkovi určuje hranice, ve kterých se pohybuje. Dále zde popisují, na čem je legislativa naší republiky, jež se týká náhradní rodinné péče, založena. Třetí kapitola se věnuje tomu, jaký by měl doprovázející pracovník být a co v rámci svého povolání dělá. Další kapitola uvádí dilemata pracovníků, která jsem vyvodila na základě kvalitativního výzkumu prostřednictvím rozhovorů s pracovníky. Poslední, pátá, kapitola se věnuje rozboru vybraného etického dilematu z pohledu etiky I. Kanta a utilitarismu.



## **Abstract**

### **Selected ethical dilemmas of social workers supporting foster families.**

**Key words:** family, foster care, social worker who accompany foster families, ethical dilemma, ethical theory

This Diploma Thesis deals with the description of the ethical dilemmas faced by personnel attached to the foster family. The first part is devoted to the family, because that is the target group with which the attached person supervising the worker works. The second part deals with foster care, in particular, its legislative definition. This definition determines the boundaries within which the worker moves. Next, I explain, what is the legislation of our country, related to foster care, based on. The third chapter describes what should the attached personnel be like and what is included in their work performance. The next chapter presents dilemmas for workers, which I found, on the basis of qualitative research using interviews with staff. The final, fifth chapter is devoted to the analysis of selected ethical dilemma from the perspective of ethics I. Kant and utilitarianism.